

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sanna Hedström

Nöden har ingen lag

Var går nödrättens gränser?

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin för examen: Period 1 HT2019

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	4
FÖRORD	6
FÖRKORTNINGAR	7
1 INLEDNING	8
1.1 Bakgrund.....	8
1.2 Syfte och frågeställning.....	9
1.3 Perspektiv.....	12
1.4 Metod.....	14
1.5 Material.....	16
1.6 Forskningsläget.....	17
1.7 Avgränsningar.....	18
1.8 Disposition.....	19
2 ANSVAR OCH ANSVARSFRIHET	20
2.1 Inledning.....	20
2.2 Ansvarsfrihetsgrunderna.....	21
2.3 Varför objektiv ansvarsfrihet?	23
2.3.1 Ansvarsfrihet.....	23
2.3.2 Objektivitet.....	26

3	NÖDRÄTTENS SYFTEN OCH MOTIV.....	33
3.1	Inledning – vad är nödrätt?	33
3.2	Nödrättens bakgrund och lagmotiv.....	34
3.3	Nödrättens behandling i doktrinen före lagstadgandet.....	36
3.4	Några rättsfilosofiska teorier.....	37
4	NÖDRÄTTENS TILLÄMPNINGSOMRÅDE.....	43
4.1	Inledning.....	43
4.2	Nödens subsidiaritet.....	45
4.3	Nödsituationen.....	45
4.3.1	Intresserekvisitet.....	47
4.3.2	Imminentrekvisitet.....	52
4.4	Försvarlighetsbedömningen.....	54
4.4.1	Nödhandlingen.....	54
4.4.2	Intresseavvägningen mellan nödhandlingen och nödsituationen.....	58
4.4.3	Självförvållade nödsituationer.....	61
4.5	Nödinvändningens beviskrav.....	63
4.6	Skadeståndsansvar vid nöd.....	63
5	SÄRSKILDA NÖDSITUATIONER: TVÅNG OCH FÖRUTSEBAR NÖD.....	66
5.1	Inledning.....	66
5.2	Tvång.....	67
5.2.1	Bakgrund.....	67
5.2.2	Rättspraxis.....	68
5.2.2.1	Medpassageraren med kniv.....	68
5.2.2.2	Rånet av en f.d. gängmedlem.....	69
5.2.2.3	Tröjstölden.....	71
5.2.2.4	Black Cobra-kidnappningen.....	72
5.2.2.5	Yxmordet.....	73

5.2.3	Avslutande synpunkter.....	75
5.3	Förutsebar och permanent nöd.....	77
5.3.1	Bakgrund.....	77
5.3.2	Cannabisfallet.....	78
5.3.3	Rättspraxis efter Cannabisfallet.....	80
5.3.4	Avslutande synpunkter.....	81
5.3.4.1	Allmänt om långvariga nödsituationer.....	81
5.3.4.2	Närmare om kroniskt smärttillstånd.....	84
5.3.4.3	Slutsatser.....	86
6	AVSLUTANDE STÄLLNINGSTAGANDEN.....	88
6.1	Nödrättens ändamål.....	88
6.2	Lagstiftningens utmaningar.....	94
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	96
	Litteratur.....	96
	Böcker.....	96
	Artiklar.....	99
	Elektroniska källor.....	99
	Offentligt tryck.....	101
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING.....	102
	Nytt juridiskt arkiv.....	102
	Hovrättsavgöranden.....	103
	Tingsrättsavgöranden.....	105

UTLÄNDSKA KÄLLOR..... 106

Rättsfall.....106

Storbritannien.....106

Tyskland.....106

Summary

Chapter 24 section 4 of the Swedish Penalty Code (*brottsbalken*) states that criminal actions or omissions which are committed out of necessity, do not constitute a crime as long as they are not indefensible. Necessity is an objective general ground for exemption from criminal responsibility, and is applicable when a danger threatens life, health, property or public legal interests. This paper looks into this Swedish law of necessity using a legal dogmatic method and a legal developing perspective. The purposes are to shine a light on the law of necessity, which has not been given any particular attention in the Swedish legal doctrine, and to examine which purposes the law of necessity should serve. The necessity provision is vague and is therefore subject to interpretation, which is contrary to the principles of predictability and legal certainty that the criminal law should conform to. Through a legal dogmatic examination and from a philosophical view of criminal law, this paper concludes upon the reasoning behind the Swedish law of necessity. Furthermore it presents a scheme of purposes that should be understood as guidelines when interpreting the necessity provision. These matters appear to have been unattended to in the Swedish modern legal jurisprudence.

The paper begins with a preface chapter, followed by a short introduction to the Swedish criminal law. A philosophical view of criminal law is taken in regard to the objective general ground for exemption from criminal responsibility (self defence, legal authority, necessity, consent and headman's order). Legal comparative analysis is used to examine the benefits and disadvantages of objective versus subjective necessity, and to examine which of them prevails. In the Northern countries the necessity defense is objective, whilst it is subjective in the Anglo-American law. German law contains both objective and subjective necessity. The benefits of objectivity are mainly the avoidance of evidential difficulties and better equality before the law. A reason for the exemption from responsibility is that self defence, necessity

and consent are socially adequate in the sense that an interest protected by law has to give way to a more valuable social interest. The theories of punishment and criminalization have a common feature, because all the main reasons for punishment seem to fade when a person acts in self-defence, necessity or with consent.

Next, the paper examines the law of necessity and mainly concludes the following: The necessity section shall be applied restrictively and is applicable secondary to the section of self defence. The threat must be relatively imminent (*imminentrekvisitet*), or concern a chronic health condition according to the ruling of NJA 2017 s. 872 "Cannabisfallet" (The Case of Cannabis). Interests that are covered by the necessity provisions must be the subject of the threat (*intresserekvisitet*). Public interest are valid grounds for necessity only if the competent authorities are temporarily incapable of averting the threat. Necessity may exist even though the authorities already have decided upon how the conflicting interests shall be balanced, according to the ruling of Cannabisfallet. Instead, this circumstance shall be evaluated within the so called defensibility assessment (*försvarlighetsbedömningen*). Within the defensibility assessment, the severeness of the action (*nödhandlingen*) and the value of the conflicting interests are taken into account. The necessity grounding interest must have a higher value than the interest which is violated (*intresseavvägningen*).

An overview over the law of necessity in the United Kingdom and Germany reveals that necessity due to threats of violence (*duress* and *Entschuldigender Notstand*) provide a more extensive right of necessity. The paper examines how this matter has been resolved in some Swedish case law and the conclusion is that duress does not open a more generous necessity defense. Another important question is if necessity can be invoked as a defense to avert a future danger. An analysis of the matter is conducted by reviewing NJA 2017 s. 872, which concerned a man who cultivated and used cannabis to mitigate his severe, chronic pain. According to the results of the analysis,

preventive necessity is only a valid ground for necessity when the danger consists of a chronic, severe medical condition.

Lastly, the paper returns to the purposes of the law of necessity. It is stressed that a purposive interpretation of the necessity section should be emanated from the purpose of avoiding an absurd and unreasonable application of the law, where it is beneficial for society that a crime is committed to avert a greater danger.

Sammanfattning

24 kap. 4 § brottsbalken stadgar att handlingar eller underlåtenheter som normalt utgör brott är tillåtna om de begåtts i nöd och inte är oförsvarliga. Nöd är en objektiv ansvarsfrihetsgrund som är tillämplig när fara hotar liv, hälsa, egendom eller allmänna intressen. I uppsatsen utreds denna s.k. nödrätt ur ett rättsdogmatiskt och rättsutvecklande perspektiv. Syftena är att belysa nödrätten, som annars är relativt obehandlad i doktrinen samt att utreda vilka ändamål nödrätten bör uppnå. Nödbestämmelsen lämnar ett stort tolkningsutrymme, vilket står i motsats till de principer om bl.a. förutsebarhet och rättssäkerhet som gäller för straffrätten. Genom en rättsdogmatisk och rättsfilosofisk undersökning av nödrättens motiv presenteras ett förslag på vilka ändamål som bör vara vägledande vid tolkningen av nödbestämmelsen. Frågorna har, så vitt känt, inte behandlats i den nutida, svenska rättsvetenskapen.

Efter uppsatsens metodkapitel ges en kort introduktion till straffrätten, varefter ett rättsfilosofiskt perspektiv anläggs på de objektiva ansvarsfrihetsgrunderna (nödvärn, laga befogenhet, nöd, samtycke och förmans order). Det görs komparativa jämförelser för att få klarhet i för- och nackdelar med samt förekomsten av nöd som objektiv respektive subjektiv ansvarsfrihetsgrund. Nöd är objektiv i Norden, subjektiv i den angloamerikanska rätten medan Tyskland har både en objektiv och subjektiv nöd. Objektivitetens fördelar är främst att bevisfrågor undviks och likhet inför lagen upprätthålls tydligare. Ansvarsfriheten kan motiveras av att nödvärn, nöd och samtycke m.fl. är socialt adekvata, på så sätt att ett straffskyddat intresse får vika för ett tyngre vägande samhällsintresse. Ur ett straffteoretiskt perspektiv motiveras ansvarsfrihet av att de ursprungliga grunderna för kriminalisering och bestraffning synes bortfalla när en handling begåtts i nöd- eller nödvärn eller med samtycke.

Framställningen fortsätter med en rättsdogmatisk redogörelse över nödrätten, där framförallt följande framgår. Nödbestämmelsen ska tillämpas restriktivt. Den är subsidiär till nödvärn och laga befogenhet. Hotet ska vara relativt akut (*imminentrekvisitet*), eller avse ett kroniskt hälsotillstånd jämförbart med NJA 2017 s. 872 ”Cannabisfallet”. Hotet ska riktas mot ett rättsligt intresse och allmänna intressen är nödgrundande endast då behörig myndighet inte kan ingripa i tid (*intresserekvisitet*). En nödsituation kan sedan Cannabisfallet föreligga även om statsmakterna gjort en intresseavvägning mellan de kolliderande intressena. Ett statligt ställningstagande beaktas istället i den s.k. försvarlighetsbedömningen. Försvarlighetsbedömningen utgår dels från hur allvarlig handlingen är (*nödhandlingen*), dels från hur mycket värdefullare nödintresset är i jämförelse med det intresse som nödhandlingen offrar (*intresseavvägningen*).

En överblick över nödrättens utformning i Storbritannien och Tyskland visar att nöd p.g.a. tvång (*duress* och *Entschuldigender Notstand*) ger en extensivare nödrätt. Uppsatsen utreder därför hur nöd p.g.a. tvång har lösts i några svenska rättsfall och resultatet visar att nödrätten inte är extensivare vid tvång. En annan viktig fråga är om nödrätten kan användas i preventivt syfte. För att undersöka detta analyseras Cannabisfallet, som handlade om en man som odlade och brukade cannabis för att lindra ett kroniskt, svårt smärttillstånd. Slutsatserna som dras är att förutsebara nödsituationer endast är nödgrundande vid kroniska, allvarliga hälsotillstånd och att preventiv nöd inte föreligger i andra fall än dessa.

Avslutningsvis återkopplar uppsatsen till nödrättens ändamål. Det framhålls att en ändamålsenlig tolkning av nödrätten bör grundas på syftet att undvika ett orimligt och oskäligt upprätthållande av laglydnaden, i de fall där det ur ett samhällsperspektiv är önskvärt att begå en annars brottslig handling för att rädda ett värdefullt intresse.

Förord

Det minsta och största vi kan göra är att se varandra.

Tack.

Karol Nowak för engagerad handledning.

Claes Lernestedt för visad vänlighet och översändning av
expertkommentarer avseende nöd i Blendow Lexnova.

Pia Johansson för din vägledning och rådet ”behåll din moraliska kompass”.

Linda, Lena och Lars-Gunnar för er stöttning och pådrivning.

Och till dig, min närmsta vän. För att du tror på mig.

Sanna Hedström

Båstad, den 28 december 2019

Förkortningar och förtydliganden

I uppsatsen förekommer endast vedertagna juridiska och allmänna förkortningar. Därför redovisas ingen förkortningslista.

I uppsatsen används handling och gärning växelvis och synonymt. Termerna innefattar aktiv handling och underlåtenhet.

Ordet motiv används på så sätt att det inbegriper samhällsuppfattningar samt grundtankar, anledningar, skäl, bevekelsegrunder och idéuppfattningar från såväl lagstiftare, rättsvetenskapliga forskare, filosofer och från skribenten själv. Om endast lagstiftarens motiv avses används ordet lagmotiv. Om motiv avser gärningspersonens skäl att begå ett brott skrivs detta som gärningspersonens motiv.

Vad ordet syfte avser bör förstås utifrån det sammanhang ordet förekommer i. Med nödrättens syften avses det ändamål nödrätten ska tjäna och dessa ändamål kan formuleras av lagstiftaren, rättsvetenskapliga forskare, filosofer eller skribenten själv. Vem som står bakom det formulerade syftet framgår av kontexten.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Vi ser hur staten sätter människor i fängelser, tar ifrån dem sina barn, tvingar dem till psykiatrisk vård, driver in pengar genom skatter och avgifter, beslutar om ekonomiska bistånd, tvingar dem att betala skadestånd, böter och underställa sig skyddstillsyn. Frågan om legitimiteten hos statens maktutövning bör alltid ställas och straffrätten bör alltid ifrågasättas och problematiseras. Ett sådant ifrågasättande är hur långt staten bör ha rätt att straffa människor som begått brott i nödsituationer.

Rättssystemet bör inge förtroende hos medborgarna, vilket förutsätter att straffrätten inte svävar för långt bort från det allmänna rättsmedvetandet och samhällets icke lagstadgade normer. För att uppfylla detta kan straffansvaret inte vara ovillkorligt, eftersom samhället har en gemensam uppfattning om att brott i vissa fall kan vara rättfärdigade. Så är fallet vid nödvärn, men också vid andra typer av nödtillstånd. Detta kommer till uttryck i det allmänna talesättet nöden har ingen lag, *necessitas non habet legem*.¹

Lagen gäller i tillstånd av nöd, men nöden har emellertid en egen lag (eller lagbestämmelse, för att vara precis). Nöd kallas den ansvarsfrihet som enligt 24 kap. 4 § brottsbalken inträder för ett brott vars företagande har avvärjt hot mot liv, hälsa, egendom eller särskilt betydelsefulla allmänna intressen och som med hänsyn till omständigheterna var försvarligt (eller inte oförsvarligt, som lagtexten lyder). Nödrätten berör straffrättens struktur på djupet och ifrågasätter när staten har en juridisk och moralisk rätt att hålla individer ansvariga.² Strukturellt väcks frågor om när ett brott ska föreligga och om nöd

---

¹ Byrd, Sharon B. och Hruschka, Joachim (2010) *Kant's Doctrine of Right* s. 229.

² Jfr Norrie, Alan (2014) *Crime, Reason and History*, tredje upplagan s. 203.

ska vara en rättfärdigande och objektiv eller en ursäktande och subjektiv ansvarsfrihetsgrund.³

Hur ska vi tänka och resonera när en persons hotade intresse kan räddas genom att begå brott? Det må vara klart att en roddbåt ska få tillgripas för att ro ut på sjön och rädda livet på en person som håller på att drunkna, men var ska gränsen dras? Ska det vara tillåtet att döda en hund som attackerar någons hund? Någons barn? Någons cykel? Är det moraliskt och juridiskt rätt att straffa någon som rånar en butik under hot för sin mammas liv? Varför/varför inte? Har medlemmar i kriminella gäng rätt att åberopa samma nöd som ”vi andra”?

Nödrätten befinner sig i en gråzon där frågan är var gränsen ska dras och hur nödrättens gränser ska bestämmas i en strafflagstiftning som ska vara förutsebar, tydlig och inte lämna utrymme för godtycklig tolkning. Denna uppsats vilar på idén att nödrättens gråzoner bör färgsättas i ljuset av nödrättens syften. Detta bör vara vägledande för rättstillämpningen, men också för förståelsen av nödrätten.

1.2 Syfte och frågeställning

Nödrätten är ett område som ägnats lite uppmärksamhet i den svenska litteraturen, förarbetena och rättspraxis, men nödbestämmelsen är en viktig komponent i straffrätten. En utbredd uppfattning torde vara att det är orimligt att gärningar som motsvarar ett brott under alla omständigheter ska vara brottsliga. Nödrättens existens lär inte vara ifrågasatt, men däremot dess innehåll och gränser.

---

³ Jfr Norrie (2014) s. 200.

Det är svårt att på förhand definiera alla tänkbara fall av tillåtna brott i alla tänkbara nödsituationer. Nödbestämmelsen är en generell ansvarsfrihetsgrund inom både den allmänna straffrätten och specialstraffrätten. Av dessa anledningar är nödbestämmelsen relativt vagt utformad, vilket medför att nödbestämmelsen är förenad med tillämpningssvårigheter och lämnar ett stort tolkningsutrymme. Detta står i motsats till de krav på tydlighet och förutsebarhet som annars ställs på straffrätten. Nöd och andra ansvarsfrihetsgrunder är således en särkategori inom straffrätten, där tolkningen får en framträdande roll som är främmande för rättssäkerhetskraven. Hur ska då nödrättens gränser uttolkas? När ska ett brott rättfärdigas med hänsyn till nöd?

En möjlig utgångspunkt är att nödrätten bör definieras, avgränsas och tillämpas på det sätt som överensstämmer med dess grunder, syften och ändamål. Det synes råda enighet om att nödrätt bör leda till ansvarsfrihet, men bakom denna enighet döljer sig ett dunkel av *varför* nödrätt bör vara en ansvarsfrihetsgrund. Frågan är då vilka grunder, syften och ändamål som bör tillskrivas nödrätten. Dessa kan utgå från en mängd olika perspektiv. Lagstiftarperspektivet, det moraliska perspektivet, det rättsfilosofiska perspektivet och det samhällliga perspektivet är några exempel. Varje perspektiv innehåller i sin tur en rad olika teorier, infallsvinklar och argument. Nödrätten kan sägas vara ett oändligt spektrum och innehåller flera inbördes egenskaper som står i konflikt med varandra. Även om det finns ett gemensamt grundantagande om att nödrätt ska erkännas är lagmotiven oklara och de möjliga motiven mångfacetterade.

Vilka motiv nödrätten anses vila på har rimligtvis en stor betydelse för hur nödrätten tillämpas i praktiken, eller åtminstone för hur den bör tillämpas. Uppsatsen gör inte anspråk på att utröna nödrättens ”rätta” motiv, vilket snarast vore ett rättspolitiskt ställningstagande. Däremot gör uppsatsen anspråk på att belysa nödrättens olika bevekelsegrunder och finna relevanta argument utifrån olika perspektiv. Vidare ger uppsatsen en rättsdogmatisk redogörelse som syftar till att identifiera samt analysera oklarheter på

nödrättens område. Uppsatsens slutgiltiga mål är att utifrån undersökningen av nödrättens motiv, argument, gällande rätt och central rättspraxis ta ställning till vilka ändamål nödrätten bör tjäna. Denna process innebär att lagmotiven försöker utrönas och tolkas på ett ärligt sätt, men också att nödrättens samhällsfunktionella roll i den moderna samhälls- och rättsordningen försöker ramas in.

Som nämndes ovan anses både lagmotiven och andra motiv spela en betydelsefull roll för hur nödrätten tolkas och tillämpas i praktiken, samtidigt som det är främmande att tala om tolkning och skönsmässiga bedömningar när vi rör oss i straffrättens landskap. Det primära syftet med uppsatsen är att ge ett ställningstagande i frågan om vilka olika motiv som bör vara rättsligt vägledande för rättstillämpningen av nödbestämmelsen. För att tjäna detta syfte ska uppsatsen besvara följande frågeställning.

Vad är en ändamålsenlig tolkning av nödrätten med hänsyn till dess funktion som objektiv ansvarsfrihetsgrund?

Vad som avses med ändamålsenlig tolkning måste närmare förklaras. Lagtolkning är en svår process som inte ska beskrivas här, däremot ska den teleologiska metoden nämnas. Denna metod är en särskild typ av ändamålsenlig tolkning som kan delas upp i subjektiv och objektiv. Subjektiv teleologisk lagtolkning innebär att lagen tolkas utifrån det syfte *lagstiftaren* hade när lagen antogs, medan objektiv ändamålsenlig lagtolkning innebär att lagen tolkas utifrån *rättsnormens ändamål* och funktion i samhället.⁴ Uppsatsens frågeställning begränsas inte till att avse den ena eller andra metoden, utan utgår istället från följande definition.

Med *ändamålsenlig tolkning* avses i detta sammanhang att en generell lagbestämmelse tillämpas på en konkret situation på det sätt som bäst

---

⁴ Spaak, Torben 'Rättspositivism och juridisk metod' i Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red. 2018) *Juridisk metodlära*, andra upplagan s. 66.

motsvarar lagbestämmelsens ändamål. Ändamålet bestäms på förhand och ska gälla för alla. Vid bestämmandet av ändamålet ska lagstiftarens uttalade och underförstådda avsikter vägas samman med lagbestämmelsens funktion i både rättssystemet och samhället i övrigt. Härtill ska principer från rättspraxis och andra straffrättsliga principer beaktas.

Den ovan givna definitionen kan verka värdelös eftersom det är många element som kan och bör beaktas. Att sätta ord på olika bedömningsfaktorer har dock ett egenvärde eftersom det tydliggör vilka faktorer som anses relevanta och dessa faktorer blir synliga genom att de kläs i ord. Den ändamålsenliga tolkningen är skönsmässig. Oaktat detta kan en straffrättslig bedömning inte vara godtycklig och därför bör det klargöras vad den skönsmässiga (nöd)bedömningen grundas på. Syftet med att formulera en definition av ändamålsenlig tolkning var att söka åstadkomma detta.

Med nödbestämmelsens *funktion som objektiv ansvarsfrihetsgrund* avses att ändamålstolkningen ska utgå ifrån att brott som begås i nöd blir rättsenliga och inte endast straffria. Ordet funktion är deskriptivt och uttrycker nödbestämmelsens status som objektiv ansvarsfrihetsgrund. Beroende på om ändamålet är ansvarsfrihet (objektiv ansvarsfrihetsgrund) eller straffrihet (subjektiv ansvarsfrihetsgrund) blir olika argument och syften relevanta. Härmed förtydligas alltså att det ska vara ändamålsenligt med ansvarsfrihet, inte straffrihet.

1.3 Perspektiv

Uppsatsen utgår från två huvudsakliga perspektiv: ett allmänt kritiskt perspektiv och ett rättsutvecklande perspektiv. Det kritiska perspektivet föranleder värderande och analyserande reflektioner i förhållande till resultatet av den rättsdogmatiska undersökningen. Än mer betydelsefullt är dock det övergripande ifrågasättandet av straffrättslig befogenhet och

grunderna för straffansvar respektive ansvarsfrihet. Anläggandet av ett rättsutvecklande perspektiv tar sitt uttryck främst i diskussionen om vilka syften som nödrätten bör anses vila på. Utvecklingen (tolkningen) av nödrätten föreslås bygga på dessa syften, vilket innebär att kartläggandet av syftena har en rättsutvecklande funktion.

Vad allmänt gäller straffrätten och nödrätten finns två kolliderande infallsvinklar: det individuella och det kollektivistiska. Ur ett individuellt perspektiv är det enskilda fallet och det enskilda intresset centralt, medan det kollektivistiska perspektivet lägger vikt vid samhällliga intressen och samhällskonsekvenser. Vad gäller nöd finns en motsättning i de olika perspektiven, eftersom det kan vara ”rätt” att en nödhandlande får bryta mot straffbuden samtidigt som en alltför generös nödrätt kan ha negativa samhällskonsekvenser och urholka skyddet av rättsligt erkända rättigheter. Inom det individuella perspektivet av nödrätten finns också en inneboende motsättning mellan den nödhandlandes intresse av att få begå en nödhandling straffritt och intresset av bibehållet straffrättskydd för den vars intresse kränks. Läsaren ska alltså särskilt uppmärksamma att nödrätten innehåller två sidor. Frågorna för nödrätten är dels när och varför en enskild ska ha rätt att ansvarsfritt överträda straffbuden i en nödsituation, dels när och varför en annan enskild ska godta en intressekränkning som gjorts i en nödsituation. De centrala perspektiven är således den enskildes rätt att rädda sitt intresse i en nödsituation och den andres (eller det allmännas) rättighet till upprätthållet straffskydd.

Det är en skribents uppgift att identifiera och blottlägga egna perspektiv och utgångspunkter. En personlig uppfattning är att nödrätten inte bör vara alltför restriktiv, samtidigt som nödrätt bör vara utesluten vid allvarigare brott eftersom något annat vore stötande för den svenska rättskulturen. De olika rättsfilosofiska teorierna som presenteras i uppsatsen är liberala, men detta beror på resultatet av uppsatsens undersökningar och det förtydligas härmed att de inte utgör någon teoretisk utgångspunkt.

1.4 Metod

Detta avsnitt har en given plats i varje uppsats, men författas sällan med någon vidare entusiasm. Frågan vilken metod jurister använder sig av är emellertid inte alls någon trivial eller betydelslös fråga. En insiktsfull skribent bör fundera över vad som läggs till grund för uppsatsinnehållet, hur materialet eftersöks och värderas samt hur detta sedan överförs till uppsatsen. Nedan ges därför en redogörelse över den rättsdogmatiska metod som tillämpats.

Den första och mest värdefulla källan i uppsatsen är nödbestämmelsens lydelse (lagtext). Därefter har en översiktlig läsning av rättsvetenskaplig litteratur gjorts, eftersom detta har satt in nödbestämmelsen i ett sammanhang. Den rättsvetenskapliga litteraturen kallas nedan för doktrinen och avser för enkelhetens skull allt rättsvetenskapligt material utan prövning av dess auktoritet. Nästa källa att studera är förarbetena. Förarbetsuttalanden värderas högt eftersom detta är förenligt med den juridiska traditionen och den svenska rättskälleläran. En kritisk hållning intas vid all läsning, men vid studiet av förarbeten måste också föråldrade uttalanden utsällas och bortses ifrån, vilket även gäller äldre doktrin.⁵ I enlighet med rättskälleläran har därefter inläsning av rättsfall gjorts. Vid navigeringen av rättsfall har olika rättsdatabaser använts, där rättsfall hittats genom lagkommentarer och fria sökningar. De centrala rättsfallen beskrivs också i doktrinen, men det krävs att nya och mindre viktiga rättsfall eftersöks. Efter inläsning av rättspraxis har sökningen på rättsvetenskaplig litteratur breddats. Litteraturen har valts dels med hjälp av hänvisningar och litteraturlistor i de första böcker som lästs, dels utifrån en fri sökning på relevanta ord i biblioteksbaserna LUBcat och LIBRIS. Återkommande sökningar har gjorts på förarbeten, rättsfall och litteratur. Den litteratur som använts har avsett rättsområdena straffrätt och allmän rättslära.

---

⁵ Exempelvis har det bortsetts från uttalanden som utgått från att det förelåg ett tillräknelighetkrav för straffansvar.

Svensk, engelsk och norsk litteratur har använts. I nödbestämmelsens förarbeten gjordes komparativa utblickar, vilket väckte intresset att göra detsamma. Norsk, dansk, finsk och tysk lagtext har hittats på nätet via Juridika, Danske lov, Finlex och Gesetze im Internet. Angloamerikansk rätt har undersökts genom engelsk och amerikansk doktrin. Ett engelskt respektive tyskt rättsfall om cannabis för medicinsk smärtlindring har identifierats genom en Google-sökning och det tyska rättsfallet har nåtts i fulltext genom databasen Beck-Online.

Vid läsningen av litteratur har det uppmärksammats vem som författat texten och i vilket syfte. När äldre litteratur använts har vaksamhet riktats mot textens aktualitet och relevans. Under uppsatsens gång har skäl funnits att beakta alla förarbeten som innehållit något om nödrätt. Det äldsta förarbetet, 1839 års förslag till Allmän Criminallag, har anträffats på Juridiska fakultetens bibliotek i Lund.

Den ovan beskrivna metoden hör som nämnts till den rättsdogmatiska metoden, där syftet är att fastställa gällande rätt utifrån rättskällorna (lag, förarbeten, rättspraxis och doktrin). Eftersom äldre rätt undersökts har metoden också ett *rättshistoriskt* inslag. Uppsatsen har beaktat filosofiska argument och rättsfilosofiskt material, vilket sätter en *rättsfilosofisk* prägel på metodiken. Därtill har nödrättens reglering i andra rättsordningar ytligt undersökts, vilket ger metoden ett *komparativt element*.⁶ Komparationen fastställer inte utländsk gällande rätt och en komparativ metod tillämpas därmed inte. Det komparativa elementet är istället avsett att presentera andra möjliga lösningar på nödrättens frågor och att bredda perspektiven på nödrätten. Beskrivningarna av utländsk rätt gör inte anspråk på att vara fullständiga, utan tvärtom görs en reservation för att innehållet i utländsk rätt är betydligt mer komplicerat än vad uppsatsens framställning ger sken av.

---

⁶ Kleinman, Jan 'Rättsdogmatisk metod' i Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red. 2018) *Juridisk metodlära*, andra upplagan s. 21–46.

Vid författandet av kapitel 5 har en *empirisk metod* använts. Databasen Juno (tidigare Karnov och Zeteo) har använts för eftersökning av rättsfall. Sökningen har avsett avgöranden som avgjorts efter NJA 2017 s. 872 ”Cannabisfallet” och som hänvisat till detta rättsfall. Syftet med sökningen har varit att undersöka rättsfallets genomslag i praktiken. Sökordet som använts var ”NJA 2017 s. 872” vilket vid sökningen 2019-10-15 gav 93 träffar. Dessa har gått igenom, varav vissa inte varit relevanta därför att de endast avsett narkotikafrågor. Underrättspraxis har åtkommit genom databasen Bisnode Infotorg. En sökning på motsvarande sökord i Infotorg gav avsevärt mindre träffar. Därför gjordes sökningen i Juno och läsningen av tingsrättsavgöranden i Infotorg (av åtkomstskäl).

Kapitel 5 behandlar även rättsfall avseende tvång. Rättsfallen har upptäckts vid det allmänna studiet av rättsfall och därtill har fyra hovrättsavgöranden från den nyss nämnda sökningen valts ut. Fördelen med detta är att avgörandena både belyser genomslaget av NJA 2017 s. 872 och frågan om tvång som grund för nöd.

1.5 Material

Syftet med detta avsnitt är att ge läsaren en snabb överblick över uppsatsens huvudsakliga material. Som nämnts i föregående avsnitt grundas framställningen på lagstiftning, förarbeten, rättspraxis och svensk, norsk och engelsk litteratur inom straffrätt och allmän rättslära. Allt tillgängligt material som uttrönts har använts. Eftersom materialet är tunt har inget urval gjorts.

De mest betydelsefulla förarbetena är SOU 1923:9 *Förslag till strafflagen allmänna delen samt förslag till lag angående villkorlig frigivning* och SOU 1953:14 *Förslag till brottsbalk* (Finns också i NJA II 1962 s. 354–361). För den allmänna redogörelsen om brott och straff samt avseende nödrätten har

Petter Asp, Magnus Ulväng och Nils Jareborgs bok *Kriminalrättens grunder* (2013) varit betydelsefull.

Vid studiet av nöd som objektiv ansvarsfrihetsgrund och motiven för nödrätten har Ivar Agges *Brottsbegreppets uppbyggnad: straffrihetsgrunderna*. Kompendium sammanställt under medverkan av Lars Larsson (1960) och *Straffrättens allmänna del, föreläsningar, andra häftet* (1967) haft en framträdande betydelse. Vad i övrigt gäller rättsfilosofiska grunder för nödrätten kan särskilt nämnas Eimar Spain, *The role of Emotions in Criminal Law Defences* (2011) och Kjell V. Andorsens avhandling *Strafferettslig nødrett* (1999). Spain är lektor och forskare vid University of Limerick, Irland. Andorsen är juris doktor vid Universitet i Oslo. I övrigt finns inget särskilt betydelsefullt material att lyfta fram.

1.6 Forskningsläget

Nödrätten är en av de objektiva ansvarsfrihetsgrunderna i brottsbalken och berörs därför i framställningar om allmän straffrätt. En grundlig redogörelse ges av Petter Asp, Magnus Ulväng och Nils Jareborg i *Kriminalrättens grunder*. En vinkel på nödrätten ges i Claes Lernestedts kapitel 'Är vi alla funktionärer? Om straffrättslig kosmologi och bland annat nödvärn, nöd och underlåtenhet att bistå nödställd' i *Festskrift till Karsten Åström*. Lernestedt problematiserar nödrätten i tre expertkommentarer på Blendow Lexnova (2019): 'Finns permanenta och förutsebara nödsituationer?', 'Taylor på avvägar – om bedömningen av nöd' och 'Nödinvändning och samhälleliga ställningstaganden'. I äldre litteratur behandlas nödrätten av Ivar Agge, *Brottsbegreppets uppbyggnad: straffrihetsgrunderna*. Kompendium

sammanställt under medverkan av Lars Larsson (1960). Även Curt Blomkvist har skrivit om nödrätten i *Rätten till självförsvar* (1972).

Enligt de eftersökningar som gjorts har ingen svensk forskning om nödrätten eller dess syften bedrivits. Kjell V. Andorsens avhandling *Strafferettslig nødrett* (1999) innehåller forskning om nödrätten med utgångspunkt i den norska rätten. Det kan också nämnas att nödrättens rättsideologiska grund har undersökts inom ramen för ett examensarbete vid Stockholms universitet av Anna Sonnsjö Andersson, *Straffrättslig nödrätt – en ideologisk och rättsdogmatisk undersökning* (2017).

Följaktligen behandlar uppsatsen ett ämne som inte är utförligt undersökt eller behandlat i doktrinen. Uppsatsen behandlar det relativt nya rättsfallet NJA 2017 s. 872 och en kort empirisk undersökning görs för undersöka om rättsfallet har medfört att nödrätten tillämpats mer extensivt. Mot bakgrund av detta kan uppsatsen anses ha ett nyhetsvärde och lämnar ett bidrag till den annars relativt obemärkta nödrätten.

1.7 Avgränsningar

Den allmänna redogörelsen över brott och straff är mycket kortfattad för att ge plats åt en utförlig behandling av nödrätten. Frågor om subjektiva ansvarsgrunder (uppsåt och oaktsamhet) och subjektiva ansvarsfrihetsgrunder (bl.a. excess) utreds inte eftersom objektiva ansvarsfrihetsgrunder står i fokus. Putativ (inbillad) nöd, nödvärn och samtycke undersöks inte heller eftersom de hör till brottets s.k. subjektiva sida, där det främst är en bevisfråga om hur gärningspersonen uppfattat verkligheten. Nödrätten är densamma även vid putativsituationer och framställningen täcker på så sätt innehållet i nödrätten vare sig nöden är verklig eller putativ. De objektiva ansvarsfrihetsgrunderna berörs kortfattat, men en rättsdogmatisk redogörelse över dem lämnas inte eftersom det faller utanför uppsatsämnet (nöd).

Närliggande frågor till nöden är hypotetiskt samtycke och civilrättens spörsmål om tjänster utan uppdrag (*negotiorum gestio*) som inte avhandlas i uppsatsen, eftersom uppsatsen utgår från den straffrättsliga nöden. Specialfrågor inom nöd är hälso- och sjukvård, dödshjälp och konstitutionell/statlig nödrätt. Dessa behandlas inte då det är den allmänna nödrätten som avhandlas. Av utrymmesskäl ägnas ingen särskild uppmärksamhet åt att kartlägga vilka nödhandlingar (brott) som p.g.a. sin karaktär aldrig kan vara försvarliga. En civilrättslig fråga är om en nödhandlande är skadeståndsskyldig mot den som utsätts för nödhandlingen. Förhållandet mellan straff- och civilrätt är mycket komplext och omfattande, varför det inte behandlas här. Emellertid berör uppsatsen kort frågan om skadeståndsskyldighet, eftersom den anses viktig för frågan om nödrättens syften.

1.8 Disposition

Efter detta inledande kapitel (*kapitel 1*) övergår framställningen till att problematisera ansvar och ansvarsfrihet, undersöka skälen för objektiv ansvarsfrihet samt för- och nackdelarna med objektiv istället för subjektiv ansvarsfrihet (*kapitel 2*). Därefter riktas framställningen mot grunderna för nödrätten utifrån svenska förarbeten och doktrin samt allmän rättsfilosofi. En kärnpunkt i uppsatsen är nödrättens gällande rätt som beskrivs i efterföljande kapitel (*kapitel 4*). Två intressanta frågor om nödrätt (tvång och permanenta nödsituationer) diskuteras därefter genom rättsfallsanalyser (*kapitel 5*). I uppsatsens sista kapitel redovisas en avslutande analys och ett slutligt ställningstagande till frågeställningen formuleras (*kapitel 6*). I uppsatsen görs dock löpande analyser och frågeställningen besvaras kontinuerligt.

2 Ansvar och ansvarsfrihet

2.1 Inledning

Som redan framgått av föregående avsnitt behandlar denna uppsats nödrätten. Nödrätten är en del av straffrätten som i stort handlar om när och varför staten ska bestraffa en handling. Straffrätten är ett omfattande område som berör allt från varför en handling eller underlåtenhet ska kriminaliseras, till varför bestraffning ska utdömas och på vilka grunder en människa är ansvarig för sina handlingar.

Den centrala lagstiftningen på straffrättens område är brottsbalken som innehåller både allmänna delar och den s.k. brottskatalogen där de allmänna brotten stadgas. I 24 kap. uppräknas de s.k. ansvarsfrihetsgrunderna, vilka medför att ansvar för brott inte föreligger trots att övriga brottsförutsättningar är uppfyllda.

Brottsförutsättningarna samlas under beteckningen *brottsbegreppet*. Enligt 1 kap. 1 och 3 §§ brottsbalken är brott en handling som finns beskriven i brottsbalken eller en speciallag och är förenad med straff. Straff utgörs av böter eller fängelse (övriga *brottspåföljder* är villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård). Brottsbegreppet brukar delas in i brottets *objektiva och subjektiva sida*, eller i rekvisiten för otillåten gärning och personligt ansvar.⁷ Till den objektiva sidan hör rekvisit som *avser gärningen*, utan hänsyn till gärningspersonen. Det finns både *positiva rekvisit*, t.ex. att en den begångna gärningen motsvarar en brottsbeskrivning och *negativa*

---

⁷ Agge (1967) *Straffrättens allmänna del, föreläsningar*, andra häftet s. 257–255; Ågren, Leijonhufvud och Wennergren (2018) *Straffansvar*, tionde upplagan s. 40–43 [härefter Ågren (2018)]; Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils (2013) *Kriminalrättens grunder*, andra upplagan s. 58–59 [härefter Asp (2013)].

rekvisit, t.ex. frånvaron av en nödvärns- eller nödsituation.⁸ Under den subjektiva sidan samlas omständigheter som rör *gärningspersonen*, där *uppsåt* eller i vissa fall *oaktsamhet* ska föreligga. Hit hör också den s.k. *täckningsprincipen* som innebär att gärningspersonen ska ha varit medveten om de omständigheter som medför att de objektiva rekvisiten är uppfyllda. Gärningspersonen ska också vara medveten om att det inte förelåg omständigheter som gjorde gärningen rättsenlig, t.ex. nöd. Till den subjektiva sidan hör även de subjektiva ansvarsfrihetsgrunderna, t.ex. nödvärnsexcess.⁹

2.2 Ansvarsfrihetsgrunderna

De objektiva ansvarsfrihetsgrunderna medför att gärningen blir rättfärdigad och kopplas till frågan om gärningens rättsstridighet. Därför kan de betecknas som *rättfärdigande omständigheter*.¹⁰ Eftersom ansvarsfriheten är objektiv inträder den även om gärningspersonen inte kände till de rättfärdigande omständigheterna och även om gärningspersonen haft brottslig avsikt. I straffrätten är det inte den brottsliga avsikten som straffas, utan den brottsliga gärningen.¹¹ Vid *de subjektiva ansvarsfrihetsgrunderna* är gärningen i och för sig rättsstridig, men personligt straffansvar föreligger inte eftersom gärningspersonen är ursäktad i det enskilda fallet. Det föreligger således *ursäktande omständigheter*.¹² Vid objektiva ansvarsfrihetsgrunder är gärningen inte brottslig och *medverkansansvar* är inte möjligt. Medhjälp är

---

⁸ Asp (2013) s. 59–60.

⁹ Agge (1967) s. 255; Asp (2013) s. 324; Ågren (2018) s. 103.

¹⁰ Asp (2013) s. 60, s. 308 och s. 369; Ågren (2018) s. 67–68.

¹¹ Johansson, Stefan m.fl. (2019), *Brottsbalken: en kommentar. Del 2, (13-24 kap.) - brotten mot allmänheten och staten m.m.* kommentaren till 24 kap. under rubriken Inledning.

¹² Asp (2013) s. 60 och s. 369; Ågren (2018) s. 67–68.

följaktligen otillåtet vid subjektiv ansvarsfrihet och tillåtet vid objektiv ansvarsfrihet.¹³

De lagstadgade ansvarsfrihetsgrunderna återfinns i 24 kap. brottsbalken. Nödvärn, laga befogethet, nöd, samtycke och förmans order är objektiva ansvarsfrihetsgrunder (1–5 och 7 §§). I rättspraxis erkänns också social adekvans.¹⁴ Subjektiva ansvarsfrihetsgrunder utgörs främst av olika former av excess (6 §). Vid excess har gärningspersonen gått utöver vad som är tillåtet inom den objektiva ansvarsfrihetsgrunden men ursäktas eftersom personen svårligen kunde besinna sig. Även straffrättsvillfarelse är en subjektiv ansvarsfrihetsgrund (9 §).

Mellan de objektiva och subjektiva ansvarsfrihetsgrunderna finns en slags överlappning som omfattar de putativa (inbillade) ansvarsfrihetsgrunderna. Vid en putativ objektiv ansvarsfrihetsgrund har gärningspersonen misstagit sig om de verkliga förhållandena och felaktigt trott att det förelåg t.ex. nödvärn eller nöd. Gärningen är då rättsstridig eftersom någon rättfärdigande omständighet inte förelegat, men gärningspersonens uppsåt täcker inte frånvaron av rättfärdigande omständighet. Putativ nöd m.m. är alltså inte en ansvarsfrihetsgrund, utan en fråga om *bristande uppsåt* enligt täckningsprincipen.¹⁵ Gärningspersonen *trodde* att gärningen var rättfärdigad eftersom den vidtogs inom ramen för en ansvarsfrihetsgrund. Vid putativ ansvarsfrihet är excessbestämmelsen också tillämplig, s.k. putativ excess.¹⁶

---

¹³ Ågren (2018) s. 68; Bakircioglu, Onder (2011), *Self-Defence in International and Criminal Law* s. 240–241.

¹⁴ Ågren (2018) s. 85–86.

¹⁵ Asp (2013) s. 324 och s. 343–437; Ågren (2018) s. 68.

¹⁶ Prop. 1993/94:130 *Ändringar i brottsbalken* s. 46–47.

2.3 Varför objektiv ansvarsfrihet?

2.3.1 Ansvarsfrihet

Ansvarsfrihet innebär att en annars brottslig gärning blir straffri. Om den är objektiv blir gärningen tillåten, är den subjektiv slipper gärningspersonen straff även om gärningen är brottslig. De objektiva ansvarsfrihetsgrunderna väcker huvudsakligen två frågeställningar: varför ansvarsfrihet och varför objektivitet. Dessa frågor utreds närmare härnäst.

Frågan om ansvarsfrihet korresponderar med frågan om ansvar. Dessa frågor gäller dels moraliska överväganden om varför ansvar ska utdömas för brott, dels vilka förutsättningar som ska vara uppfyllda för att en individ ska vara straffrättsligt ansvarig för sina handlingar. Följande redogörelse inriktas främst på den förra frågan, eftersom syftet med uppsatsen är att bl.a. konkretisera skälen bakom nödrätten. Detta avser rättsfilosofiska reflektioner om brott och straff snarare än reflektioner om individens ansvarsförmåga eftersom nöd är en objektiv ansvarsfrihetsgrund.

Rättsfilosofiska idéer bakom brott och bestraffning kallas straffteorier och nedan ges en kort beskrivning av de centrala teorierna. Gemensamt för dem är att straffrätten ska tjäna det övergripande syftet att skydda samhället och dess invånare.

Vedergällningsteorin innebär att straff utdöms därför att den som begår brott förtjänar att straffas och straffet ska leda till s.k. retributiv eller kompensatorisk rättvisa. Detta innebär att straffet ska upprätta rättvisebalansen och stå i proportion till brottets kränkning.¹⁷ *Allmänpreventionsteorin* utgår ifrån att straffet har en avskräckande effekt som avhåller allmänheten från att begå brott. Straffrätten anses då ha en moralbildande funktion genom att strafflagstiftningen uttrycker vilka

---

¹⁷ Agge (1967) s. 178.

beteenden som är förkastliga.¹⁸ *Individualpreventionsteorin* fokuserar på den enskilda individen som begått brott och syftet är att förhindra återfall i brottslighet. Ett sätt att förhindra återfall i brott är inkapacitering (fängelse/häktning), eftersom individen då inte kan begå brott. Ett annat sätt är sociala stöd- och vårdinsatser.¹⁹

En huvudsaklig grund för ansvarsfrihet är att det vore orimligt att straffa en gärning som begås under rättfärdigande (eller ursäktande) omständigheter. Samhällen är generellt obenägna att bestraffa dem som handlat utan ondska eller grymhet och som inte agerat likgiltigt eller respektlöst mot andras intressen.²⁰ Ansvarsfrihet kan således sägas vara uppbyggt av en gemensam grund om att det i vissa fall är *socialt accepterat* att bryta mot lagen och detta bör lagstiftningen och rättstillämpningen rätta sig efter.²¹ Alla objektiva ansvarsfrihetsgrunder kan därmed anses ha en gemensam grund: de är *socialt adekvata* i betydelsen att ett straffskyddat intresse får vika för ett annat socialt accepterat intresse som väger tyngre.²² En fråga som bör ställas är huruvida ansvarsfrihetsgrunder försvagar straffrättens auktoritet. Om ansvarsfrihet är vanligt förekommande skulle straffrätten riskeras att urholkas. Detta undviks dock genom att ansvarsfrihetsgrunderna tillämpas restriktivt. Därför bör straffrättens auktoritära, normbildande funktion inte anses äventyrad, vilket är ett rättspolitiskt argument som talar för ansvarsfrihetsgrunderna (eller snarare inte talar emot dem).²³

Om grunderna för straffansvar inte är uppfyllda bör detta medföra ansvarsfrihet, vilket ger anledning att återvända till straffteorierna för att se om de kan motivera ansvarsfrihetsgrunderna. Om syftet med straff är *vedergällning*, kan ansvarsfrihet motiveras av att gärningen inte utgjorde ett

---

¹⁸ Jareborg, Nils och Zila, Josef (2017), *Straffrättens påföljdslära*, femte upplagan s. 76–77.

¹⁹ Jareborg och Zila (2017) s. 85.

²⁰ Bakircioglu (2011) s. 34.

²¹ Spain, Eimar (2011), *The Role of Emotions in Criminal Law Defences* s. 49

²² Jfr ang. social adekvans SOU 1988:7 *Frihet från ansvar* s. 130–131.

²³ Jfr Andorsen (1999) s. 36.

hot mot eller kränkning av ett intresse därför att den handlande gjorde intresseintrånget av legitima skäl. Om samtycke förelegat har en intressekränkning inte gjorts. Vid nödvärn har den vars rättigheter kränkts förlorat rätten till rättsordningens skydd eftersom denne själv har försökt kränka annans intresse. Har ett intresseintrång gjorts i nöd har den handlande valt mellan ”två onda ting” och räddat det intresse som vägde tyngst. Tredje man får därför tåla intrånget. Ansvarsfrihetsgrunderna innebär alltså att gärningen fräntas moraliskt klander och skälet för bestraffning upphör.²⁴ Motsvarande gäller om straff motiveras utifrån en *moralbildningsteori*, där straffrätten anses ha en moralisk normgivande verkan.²⁵ Den moraliska normen kan sägas vara att lagen får och t.o.m. bör frångås i vissa fall. Ansvarsfrihetsgrunderna kan också (subjektivt) motiveras med att den handlande inte är moraliskt klandervärd.²⁶

Från ett *allmän- och individualpreventivt* synsätt kan ansvarsfrihetsgrunderna motiveras av att det inte anses nödvändigt att avskräcka invånarna från att begå t.ex. nödvärns- och nödhandlingar. Ansvarsfrihet som rättar sig efter samhällets normer ger straffrätten legitimitet, och preventiveffekten bör öka när invånarna anser att lagen är rättvis och moraliskt riktig. Då finns ett inre motiv att rätta sig efter lagen och inte bara ett yttre, påtvingat motiv (straffet). Att rättfärdiga handlingar som begås i nöd, nödvärn och med samtycke kan också motiveras utifrån att bestraffning i de fallen inte skulle ha en preventiv verkan. De som handlar i sådana fall anser sig så starkt nödgade eller motiverade att vidta handlingen att ett straff inte avskräcker dem.²⁷ Vid nöd och nödvärn kan ett förverkligande av den hotande faran betraktas som en värre konsekvens än ett utdömt straff. Om straffets ändamål är att vara strikt avskräckande, bör dock straffet vara hårdare för att få individen att ändå avstå

---

²⁴ Jfr Spain (2011) s. 145 och s. 294.

²⁵ Ågren (2018) s. 19.

²⁶ Norrie (2014) s. 205.

²⁷ Jfr Andorsen (1999) s. 36.

nöd- eller nödvärnshandlingen.²⁸ Erkännandet av en nödrätt lämpar sig därför bättre ihop med en psykologisk tvångsteori som går ut på att straffet har en psykologisk effekt, som uteblir i de fall där personer befinner sig i så pressade tillstånd att de inte är mottagna för straffets avskräckande verkan.²⁹ Det kan också uttryckas så att de rättspolitiska motiven för straff inte är hållbara om straffhotet inte har en preventiv verkan, som vid nöd och nödvärn.³⁰

En viktig funktion hos straffrätten är *samhällsskyddet*. Som strafflagskommissionen uttalade i strafflagsutredningen 1923 finns skäl till ansvarsfrihet när det saknas ett farligt sinnelag hos gärningspersonen och när gärningen inte gett uttryck för en samhällsfarlig avsikt.³¹ När en gärningsperson handlat under en ansvarsfrihetsgrund bedöms handlandet som *ofarligt för samhället*. Därför finns inte heller någon anledning att skydda samhället från den typen av gärningar eller gärningspersoner, vilket är en förklaring till ansvarsfriheten.

2.3.2 Objektivitet

Ovan har grunden för ansvarsfrihet diskuterats och nu riktas uppmärksamheten mot grunderna för objektiviteten. Att en ansvarsfrihet är objektiv innebär som tidigare nämnts att gärningen är tillåten oberoende av gärningspersonens subjektiva bevekelsegrunder. Nödrätten är, liksom andra ansvarsfrihetsgrunder, förbunden med frågan om huruvida den ska vara objektiv och rättfärdigande eller subjektiv och ursäktande. Som bekant betraktas nöden som en objektiv ansvarsfrihetsgrund, men det bör påpekas att den inte saknar subjektiva element. Nöd förutsätter dels att det föreligger en nödsituation, dels att gärningen inte är oförsvarlig (se kapitel 4). Under denna

---

²⁸ Horder, Jeremy (2016), *Ashworth's Principles of Criminal Law* s. 234.

²⁹ Andorsen (1999) s. 18.

³⁰ Andorsen (1999) s. 36.

³¹ SOU 1923:9 *Förslag till strafflagen allmänna delen samt förslag till lag angående villkorlig frigivning* s. 139–140.

s.k. försvarlighetsbedömning (se 4.3.5) beaktas bl.a. gärningspersonens subjektiva förmågor i handlingsögonblicket, som t.ex. rationalitet, lugn och förnuft.³²

För att bredda perspektiven på frågan om nödrättens objektiva eller subjektiva ställning görs en liten komparativ utblick. Frågan är om nödrätten brukar vara objektiv eller subjektiv i våra grannländers rättsordningar och i den inflytelserika angloamerikanska och tyska rätten.

Norge och Finland har en objektiv nödrätt som medför att en annars brottslig gärning blir *tillåten*, 3 kap. 17 § norska straffeloven och 4 kap. 5 § finska strafflagen.³³ 3 kap. 14 § danska straffeloven uttrycker att en annars straffbar *handling* är straffri om den begås i nöd.³⁴ Eftersom handlingen är straffri måste nöden även i dansk rätt vara en objektiv ansvarsfrihetsgrund även om det talas om straffrihet och inte ansvarsfrihet. I den angloamerikanska rätten är nödtvång och nöd (*duress* och *necessity*) huvudsakligen subjektiva ansvarsfrihetsgrunder men innehåller rättfärdigande element.³⁵ Tyskland har en rättfärdigande nöd (*rechtfertigender Notstand*, § 34 Strafgesetzbuch) som till skillnad från den svenska rätten förutsätter att gärningspersonen handlat i syfte att avvärja hotet. Bestämmelsen innehåller således ett uttalat subjektivt rekvisit. Därtill finns en subjektiv, ursäktande rättfärdighetsgrund som motsvarar engelskans *duress* och saknar motsvarighet i svensk rätt (*entschuldigender Notstand*, § 35 Strafgesetzbuch).³⁶

Den komparativa redogörelsen talar för att nöd betraktas som en objektiv ansvarsfrihetsgrund i Norden, men att nödrätten delats upp i objektiv och

---

³² Jfr prop. 1962:10 B *Med förslag till brottsbalk* s. 337.

³³ Juridika: straffeloven 2005, ><https://juridika.no/lov/2005-05-20-28/%C2%A717<;>; Finlex [sv]: strafflagen, <<http://www.finlex.fi/sv/strafflagen>>, hämtade 2019-11-09.

³⁴ Danske loven: straffeloven, < <https://danskelove.dk/straffeloven>>, hämtad 2019-11-10.

³⁵ Horder (2016) s. 147–148 och s. 227–22; Norrie (2014) s. 201.

³⁶ Bohlander, Michael (2009), *Principles of German Criminal Law* s. 126 och s. 106; Gesetze im Internet: StGB, >gesetze-im-internet.de/stgb<, hämtad 2019-11-09.

subjektiv i den tyska rätten och att den huvudsakligen betraktas som subjektiv i Storbritannien och USA. Framställningen återgår härefter till de svenska förhållandena, där objektiviteten utreds närmare.

En konsekvens av objektiviteten är att en samhällsskadlig vilja inte bestraffas om en ansvarsfrihetsgrund föreligger. Ett brott blir rättsenligt även för den som begått ett brott utan kännedom om de rättfärdigande omständigheterna. Så kan vara fallet då någon kastar en sten genom fönstret för att åstadkomma skadegörelse och därigenom råkar rädda en person från att dö av koloxidförgiftning (nöd). Ett annat exempel är att en gärningsperson angriper en annan, omedveten om att den andre siktat ett skjutvapen mot gärningspersonen (nödvärn). Som Ivar Agge påpekade kan det i den typen av situationer vara stötande för det allmänna rättsmedvetandet att en gärning rättfärdigas trots brottsligt uppsåt, vilket talar mot att låta ansvarsfrihetsgrunderna vara objektiva.³⁷ En motsatt inställning intogs dock av fängelsestraffkommittén 1988 som uttryckte att det skulle ”framstå som stötande” att i dylika fall utkräva straffrättsligt ansvar (eftersom gärningspersonen faktiskt räddat liv).³⁸ De flesta kan nog ansluta sig både till att det känns orätt att en person undgår ansvar för brott p.g.a. ”tur” och att det vore oriktigt att straffa någon som de facto räddat livet på sig själv eller någon annan.

Gärningspersonens avsikt påverkar helt enkelt inte gränsen mellan förbjudet och tillåtet när ansvarsfrihetsgrunderna är objektiva.³⁹ I och för sig bör detta anses riktigt eftersom nöden påverkar gärningspersonens *motiv för* men inte *avsikten med* handlingen.⁴⁰ Detta är också förenligt med principen om att det är den brottsliga gärningen och inte avsikten som bestraffas, vilket är ett starkt

---

³⁷ Agge, Ivar (1960) *Brottsbegreppets uppbyggnad : straffrihetsgrunderna* s. 29–30; SOU 1988:7 s. 39–40; Strahl, Ivar (1976), *Allmän straffrätt i vad angår brotten* s. 402.

³⁸ SOU 1988:7 s. 94.

³⁹ Jfr Andorsen (1999) s. 245.

⁴⁰ Norrie (2014) s. 221.

argument för objektiviteten hos de objektiva ansvarsfrihetsgrunderna (om principen anses efterlevnadsvärd).⁴¹ Principen återspeglas på andra områden inom straffrättens område där en brottslig avsikt är straffri till följd av att gärningspersonen inte åstadkommit ett samhällsskadligt resultat. Detta är fallet vid s.k. otjänliga försök (rekvisiten i försöksbrottet är inte uppfyllda, 23 kap. 1 § brottsbalken) eller vid fullbordade gärningar där ett objektivt rekvisit brister (t.ex. kan en man inte dömas för våldtäkt mot barn om han har samlag med en 18-årig kvinna i tron att hon är 14 år, 6 kap. 4 § brottsbalken). Agge menade mot bakgrund av dessa exempel att ansvarsfrihetsgrunderna ”åtminstone i princip” bör uppfattas som omständigheter av *verkligt objektiv natur*, med innebörden att om de föreligger ska straffrihet inträda oberoende av den handlandes insikt eller viljeriktning.⁴²

Som ovan påpekats kan objektiviteten medföra stötande resultat i vissa fall, men objektiviteten har också fördelar. En fördel är att det inte uppställs ett krav på subjektiv räddningsavsikt med nödhandlingen. Genom detta undviks *krångliga bevisfrågor* som annars uppstår eftersom subjektiva avsikter är särskilt svårbevisade.⁴³ Objektiviteten åtskiljer dessutom brottsliga gärningar från tillåtna utan att låta *gärningspersonens uppfattning* vara styrande. Härigenom ges ansvarsfrihetsgrunderna ett *likformigt innehåll* som bidrar till att upprätthålla en likhet inför lagen. Om en blivande pappa överträder hastighetsbegränsningar för att hinna i tid till BB och invänder nöd, sker bedömningen inte utifrån hans uppfattning utan på objektiva grunder.⁴⁴ En sådan ordning måste rimligen bedömas som positiv, eftersom en motsatt ordning skulle förringa lagstiftningens auktoritet och kunna leda till ett kaosartat samhälle. Även en subjektiv ansvarsfrihetsgrund kan förstås bedömas objektivt och argumentet är därför svagt, men har ändå en viss

---

⁴¹ Se fotnot 11.

⁴² Agge (1960) s. 29–30 (där tvegitte anges som exempel istället för det givna exemplet om våldtäkt mot barn).

⁴³ Jfr Andorsen (1999) s. 242.

⁴⁴ Jfr Blomkvist, Curt (1972), *Rätten till självförsvar: om tillåtet och otillåtet våld i nödsituationer* s. 61.

poäng. Ett starkare argument är däremot att rättfärdigandet innebär att även andra personer kan räkna med ansvarsfrihet under likartade situationer vilket bidrar till *rättsförutsebarhet* på ett sätt som en subjektiv ansvarsfrihetsgrund inte gör.⁴⁵

Ytterligare fördelar med objektiviteten ska nu lyftas fram och de bygger på grundantagandet att straffrätten bör stå i samklang med samhället i övrigt. Objektiva ansvarsfrihetsgrunder medför att handlandet inte fördöms och personen ges inte en *brottslig eller klandervärd stämpel*.⁴⁶ Straffrätten bör *återspegla samhällets normer* och dessa kan anses komma till uttryck i de objektiva ansvarsfrihetsgrunderna. Dessutom innebär objektiviteten att gärningen moraliskt godtas och ansvarsfrihetsgrunderna ges därför *ett kasuistiskt innehåll*, det vill säga moraliska anvisningar som beskriver att det ibland är tillåtet och t.o.m. önskvärt att frångå lagen för att rädda något av större värde (nödvarn och nöd) eller tillmötesgå någons önskemål (samtycke).⁴⁷ Denna signalstyrande funktion bör anses utgöra ett centralt element av straffrätten och dess roll i samhället. Med signalstyrande funktion avses att straffrätten sänder ut signaler som är avsedda att styra samhällsinvånarnas beteende. Genom att skilja på objektiva och subjektiva ansvarsfrihetsgrunder, görs också skillnad på när ett handlande inte är klandervärdt och när en persons klandervärda handlande ursäktas.⁴⁸

Ytterligare ett argument för objektiviteten är att den kan anses *ge legitimitet* åt statens maktutövning, därför att den uttrycker att staten genom ansvarsfrihetsgrunderna fransäger sitt anspråk att bestraffa gärningar som inte är straffvärda. Objektiviteten uttrycker att det straffrättsliga tillbakaträdande gäller alla som begår en gärning under försvarliga omständigheter, inte bara

---

⁴⁵ Bakircioglu (2011) s. 241.

⁴⁶ Jfr Spain (2011) s. 136.

⁴⁷ Ang. förhållandet att en nödhandling kan vara önskvärd, se Agge (1960) s. 20; jfr Andorsen (1999) s. 17; jfr Husak, Douglas (2010), *The Philosophy of Criminal Law* s. 295–297.

⁴⁸ Husak (2010) s. 296–298.

den som subjektivt ursäktas. Ansvarsfrihetsgrundernas objektivitet kan därmed betraktas som rättstillämpningens erkännande av att lagen inte är oskäligen och ovillkorligen, utan att den strävar efter ändamålsenlighet. Med ändamålsenlighet menas i detta sammanhang att kriminaliseringen har ett syfte att skydda vissa samhälleliga och individuella intressen och fördöma kränkande, samhällsfarliga beteenden och lagen ska verka för dessa syftens förverkligande. Ett av lagstiftningens ändamål är att leda till resultat som i största utsträckning är förenligt med kriminaliserandets grundprinciper, de enskilda straffbudens lagmotiv och det allmänna rättsmedvetandet. Lagstiftningen blir mer ändamålsenlig om den har en *flexibilitet* att anpassa sig till bl.a. förekomsten av intressekollision (nöd och nödvärn) eller frånvaron av intressekränkning (samtycke). Ansvarsfrihetsgrunderna bidrar således med flexibilitet och motverkar en alltför *rigorös* och strikt lagtillämpning.

En annan aspekt av ansvarsfrihetsgrundernas objektivitet är att en gärning som begås inom ramen för en ansvarsfrihetsgrund blir rättsenlig, vilket i sin tur medför att ansvarsfrihet inte medges vid *nödvärn mot nödvärn*. Ett angrepp som begås i nödvärn eller nöd är inte *brottsligt* och därför inte nödvärnsgrundande, 24 kap. 1 § brottsbalken. Nödvärns- och nödrätten ger på så sätt större skydd för den handlande eftersom angriparen eller tredje man inte kan ingripa mot självförsvaret (åtminstone inte ansvarsfritt). Detta bör anses moraliskt riktigt eftersom den handlande befinner sig i en utsatt situation präglad av rädsla. Dessutom vore det mycket stötande om rätt till nödvärn mot nödvärn erkändes, eftersom det skulle ge angriparen en möjlighet att fullborda sin attack utan straffansvar.

Sammanfattningsvis kan objektiviteten hos ansvarsfrihetsgrunderna motiveras utifrån att den bidrar till en flexibel, legitim och förutsebar rättstillämpning som står i överensstämmelse med samhällets moraliska normer. Vidare bidrar den med likabehandling och till en nyansering av lagstiftningen. Rättsprocessen förenklas eftersom bevissvårigheter undviks.

Den enda nackdelen är att det kan vara stötande att en gärningsperson undgår ansvar även om fullt brottsligt uppsåt förelegat.

3 Nödrättens syften och motiv

Efter föregående diskussion om skälen för objektiva ansvarsfrihetsgrunder fortsätter framställningen med nödrätten och dess syften. Redogörelsen börjar med en översyn av nödrättens bakgrund, varefter syftena med nödrätten sammanfattas utifrån uttalanden i förarbeten och doktrin. Avslutningsvis analyseras filosofin bakom nödrätten utifrån norsk och angloamerikansk rättsvetenskaplig litteratur.

3.1 Inledning – vad är nödrätt?

Nödbestämmelsen stadgas i 24 kap. 4 § brottsbalken och föreskriver att ett brott som begåtts under nöd är tillåtet om gärningen inte är oförsvarlig. Nödrätten reglerar fall av intressekollisioner mellan rättsligt skyddade intressen. Intressena kolliderar därför att det hotade intresset (*nödsobjektet*) kan räddas genom intrång i det andra (*nödobjektet*).⁴⁹ Det handlar främst om situationer då den handlande befinner sig i ett tillstånd som hotar liv, hälsa eller egendom och hotet kan avvärjas genom en brottslig handling som kränker något annat intresse.

Nödrätten är restriktiv och det är endast i undantagsfall som en person har rätt att begå brott med åberopande av nöd. En förutsättning är att det hotade intresset är väsentligt viktigare än det som offras. Nedan beskrivs hur denna nödrätt kom att införas och utvecklas i den svenska rätten. I nästa kapitel vidareutvecklas framställningen av nödrätten.

---

⁴⁹ Andorsen (1999) s. 91–92.

3.2 Nödrättens bakgrund och lagmotiv

Nödrätten intogs i den svenska strafflagstiftningen i och med 1962 års brottsbalk som trädde i kraft den 1 januari 1965, 1 och 2 §§ lagen (1964:163) om införande av brottsbalken. Nödrätten hade sedan tidigare erkänts i rättspraxis. I lagstiftningsförarbetet hade frågan om nödrätten utretts men någon lagbestämmelse infördes inte eftersom det ansågs vara alltför svårt att ge en allmän definition av nödrätten. Föregångaren till brottsbalken var 1864 års strafflag och redan i förarbetena till den lagen föreslogs en nödbestämmelse.⁵⁰ Därefter utreddes frågan återigen i 1923 års utredning, för att sedan utredas på nytt år 1953 vilket senare ledde fram till propositionen som antogs 1962.⁵¹

Äldre rättspraxis ger ingen ledning angående motiven till nödrätten, utan det uttalades bara att nödsituationen medförde att agerandet inte var straffbart, NJA 1932 s. 651 och att omständigheterna var sådana att straffansvar var uteslutet, SvJT 1972 rf s. 18 och 62.⁵² Även i de offentliga utredningar som behandlat nödrätten synes nödrätten ha tagits för given. Strafflagskommissionen uttalade t.ex. att det skulle strida mot det *allmänna rättsmedvetandet* att inte erkänna nödrätt som ansvarsfrihetsgrund.⁵³ En allmän utgångspunkt har således varit att det är en självklarhet att nödrätt ska finnas, varför de som haft i uppgift att utreda frågan och komma med lagförslag inte har uppehållit sig vid att motivera nödrätten.

Talesättet ”det var bättre förr” kanske har fog för sig i detta sammanhang, eftersom 1839 års förarbeten till strafflagen innehöll uttalanden om motiven

---

⁵⁰ *Förslag till Allmän Criminallag 1839* 7 kap. 1 § 5; SOU 1923:9 s. 169–170; SOU 1953:14 *Förslag till brottsbalk* s. 411–412.

⁵¹ SOU 1923:9; SOU 1953:14; prop. 1962:10.

⁵² Rättsfallen finns beskrivna i SOU 1988:7 s. 83.

⁵³ SOU 1923:9 s. 169; se även Hagströmer, Johan (1901–1909), *Svensk straffrätt: föreläsningar*, första bandet s. 123.

till nödrätten. Där uttalades att en gärningsperson inte straffades om någon med kroppsligt tvång nyttjar gärningspersonen som ett verktyg för att begå brott och att motsvarande borde gälla vid ett motsvarande psykologiskt tvång. Med psykologiskt tvång avsågs att rädslan i nödsituationer var så förlamande att gärningspersonen inte agerade fritt. Om en människa befinner sig under hot där räddning bara kan åstadkommas genom en lagstridig handling, kan det inte krävas en heroisk uppoffring av liv eller hälsa för att upprätthålla laglydnad istället för att avvärja faran. Kommittén sammanfattade grunden för nödrätten med att ”nöden har ingen lag”.⁵⁴

Diskussionen om nödrättens införande kom därefter att handla om varför nödrätten skulle lagstadgas och inte om motiven till nödrätten. Några allmänna utgångspunkter kan emellertid urskiljas i argumentationen gällande nödrättens restriktiva tillämpning som framfördes av strafflagskommissionen 1923. Av argumentationen framgick att den totala nyttan på samhället inte ensamt ansågs utgöra grunden för nödrätten, eftersom det skulle innebära att en nödhandling var tillåten även om det intresse som räddades var likvärdigt med det som offrades. Ur samhällssynpunkt har nödhandlingen då varken gjort skada eller nytta. Istället måste samhällsintresset – inte nyttan – vara vägledande för när ett intresseintrång i samhällets ögon är godtagbart.⁵⁵ Ett samhällsintresse ansågs vara att låta straffskyddet vika först om *ett väsentligt viktigare* intresse därigenom kunde räddas.⁵⁶

Vilka var då skälen för att lagstadga nödbestämmelsen? Straffrättskommittén 1953 ansåg att en nödbestämmelse skulle införas eftersom en modern rättsordning borde innehålla en bestämmelse om nöd och det vore otillfredsställande att lösa frågan i rättspraxis utan lagstöd.⁵⁷

---

⁵⁴ Förslag till Allmän Criminallag 1839, Motiver Straff Balk, kap. 7.

⁵⁵ Strafflagskommissionen gjorde inte denna tydliga distinktion mellan intresse och nytta, men detta var innebörden i uttalandet.

⁵⁶ SOU 1923:9 s. 173.

⁵⁷ SOU 1953:14 s. 412; prop. 1962:10 B s. 336.

Nödbestämmelsens införande var också motiverad av att rättspraxis var bristfällig och rörde främst specialstraffrättens område (olika trafikförseelser). Doktrinen uttalanden var också återhållsamma och gällande rätt svårdefinierat.⁵⁸

3.3 Nödrättens behandling i doktrinen före lagstadgandet

Ovan redogjordes för motiven till nödrätten så som de (fåordigt) uttrycktes i förarbetena och nedan redogörs för tongivande rättsvetenskapliga uttalandena.

Johan Hagströmer, bl.a. professor i straffrätt vid Uppsala universitet och ledamot i lagberedningen, beskrev nödrättens grunder enligt följande.⁵⁹ Lika självklart som det är att nöd inte alltid kan berättiga ett brott, lika självklart är det att nöd i vissa fall måste göra det. Om detta rådde enighet. Däremot fanns det olika uppfattningar om grunderna för nödrätten och om den skulle vara objektiv eller subjektiv. En uppfattning var att den nödhandlande var ursäktad av att inte kunna ha motstått frestelsen att offra ett annat intresse för att rädda sitt eget (subjektiv ansvarsfrihet), medan den andra uppfattningen var att nödhandlingar i vissa fall borde vara rättsenliga (objektiva ansvarsfrihet). Hagströmer ansåg att gärningspersonens avsaknad av tillräckligt stark vilja att motstå frestelsen att vidta nödhandlingen medförde att den nödhandlande inte var moraliskt klandervärd, eftersom det inte kunde krävas heroism av vanliga människor. Därför borde personen ursäktas och gärningen bli rättsenlig (objektiv ansvarsfrihet). Vidare beskrev Hagströmer att det inte kan krävas att lagen ska upprätthållas till varje pris och att lagöverträdelsens

---

⁵⁸ Agge (1960) s. 91.

⁵⁹ Riksarkivet: Johan Hagströmer, hämtad 2019-10-21,

>www.sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=13521&forceOrdinarySite=true<

tillåtlighet bör bedömas utifrån handlingens nytta och förväntade skada. Nödrätten är då generellt motiverad när det som hotas är av betydligt större värde än det som offras.⁶⁰

Ivar Agge, professor i straffrätt vid Stockholms universitet, menade att värderelationen mellan de kolliderade intressena i en nödsituation kunde betraktas som en rimlig och enhetlig rättspolitisk motivering till nödrätten. Värderelationen innebär att nödrätt medges när det intresse som skyddas har ett påtagligt större värde än det som offras. En nödhandling får således tränga igenom ett straffrättsligt skydd endast när ett uppenbarligen värdefullare intresse hotas av en fara som inte kan avvärjas på annat sätt.⁶¹

3.4 Några rättsfilosofiska teorier

I det föregående har skälen bakom nödrätten redovisats utifrån de uttalanden som gjorts i förarbetena och i doktrinen. Nedan fördjupas framställningen med rättsfilosofiska resonemang om nödrätt.

Nödrätt är en universell allmänrettslig princip som inom moralfilosofin har godtagits av bl.a. Aristoteles, Immanuel Kant och Friedrich Hegel.⁶² En filosofisk grundidé är att nödrätten utesluter straffansvar därför att den handlande befinner sig i en sådan tvångssituation att personen inte är tillräckelig. Personen befinner sig i ett tillstånd av moralisk ofrivillighet och därför är personen varken moraliskt eller straffrättsligt ansvarig.⁶³ Rädslan att en själv eller någon närstående ska skadas är så stark att den sätter viljan ur spel.⁶⁴ Nödhandlingen väljs inte fritt, utan är en framtvungad handling som

---

⁶⁰ Hagströmer (1901–1909) s. 120–125.

⁶¹ Agge (1960) s. 81–82.

⁶² Andorsen (1999) s. 37.

⁶³ A.a. s. 17.

⁶⁴ Norrie (2014) s. 221.

har sin grund i den mänskliga instinkten.⁶⁵ Nödrätten bygger alltså på en slags respekt och förståelse för individens handlande⁶⁶ och kan följaktligen ses som en moralisk och juridisk rättighet *för den nödhandlande*.⁶⁷ Kant menade dock att det är moraliskt klandervärt att offra ett liv för att rädda ett annat, men att handlingen inte är juridiskt straffbar därför att det är en ”orätt utan domare”.⁶⁸

Av dessa resonemang om den nödställdes begränsade vilja, kan nödrätten vidare motiveras av att den nödhandlande endast blir ett *medel* för en preventiv och avskräckande bestraffning om straffhotet verkställs trots att det inte hade en avskräckande verkan på den nödhandlande. Den nödhandlande blir ett medel därför att personen bestraffas trots att individen inte är straffbar.⁶⁹ Personen anses inte straffbar eftersom det är den mänskliga svagheten som orsakat handlandet, vilket lagen bör anpassas efter.⁷⁰ Lagen är utformad för att tillämpas under normala förhållanden, men genom nödrätten undantas lagens tillämpningsområde från fall där det finns en inre drivkraft att frångå lagen som individen inte är rättsligt skyldig att övervinna.⁷¹

Alla nödhandlingar är inte straffria, vilket innebär att nöden inte alltid fråntar individens moraliska ansvar. Den moraliska ansvarsfriheten inom nödrätten bygger således på fler principer som nu ska undersökas vidare. En grundläggande princip för nödrätt är *intresseövertikten/värdeövertikten*, d.v.s. att ett högre värde räddas på bekostnad av ett mindre.⁷² Ett argument för denna princip är att minsta möjliga skada åstadkoms (*lesser evils*), som innebär att vid valet mellan två skadliga handlingsalternativ bör den handling

---

⁶⁵ A.a. s. 216.

⁶⁶ A.a. s. 205.

⁶⁷ Bakircioglu (2011) s. 240.

⁶⁸ Byrd och Hruschka (2010) s. 226–229.

⁶⁹ Jfr Kant, Immanuel (i översättning av Yale University 2006), *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace and History* s. 128–129.

⁷⁰ Norrie (2014) s. 216.

⁷¹ Spain (2011) s. 123.

⁷² Andorsen (1999) s. 35.

som innebär minst skada vara den rätta.⁷³ Syftet att åstadkomma minsta skada är en utilitaristisk grundidé, som innebär att mindre värdefulla intressen bör offras för att åstadkomma största möjliga nytta eller minsta möjliga skada. En nödhandling som uppnår detta är då önskvärd.⁷⁴ Utilitarismen står i kontrast till den privatautonom principen, som förespråkar att någons legitima intressen ska lämnas ifred även i nödsituationer. Den som befinner sig i nöd får enligt denna princip istället hitta ett annat sätt att avhjälpa nöden eller acceptera att hotet förverkligas.⁷⁵

Från en utilitaristisk synpunkt ska följaktligen den som handlar i nöd inte straffas så länge nödhandlingen varit till nytta för samhället.⁷⁶ Även den allmännyttiga teorin (*public benefit theory*) motiverar nödrätten med att det är till samhällets bästa att rädda högre värden. Den moraliska rättighetsteorin (*moral rights theory*) motiverar istället nödrätten med att den handlande har en moralisk rättighet att skydda sina värdefulla intressen. I motsats till rättighetsteorin menar den moraliska förlustteorin (*forfeiture theory*) att den vars intressen offras i en nödsituation har förlorat sin rätt till intresseskydd. Synsättet fungerar inom nödvärnsrätten där angriparen kan sägas ha gått miste om sin rätt till skydd för liv och hälsa, men syntsättet fungerar inte på den typiska nödsituationen där en oskyldig tredje persons intressen offras.⁷⁷

I brottsbalkens förarbeten har det uttryckts att nödsituationen inte kan rättfärdigas på nyss nämnda sätt eftersom intresset som kränks i regel tillhör tredje man. Nödvärnssituationen handlar om en handling mot den person varifrån kränkningen hotar, men det gör sällan nödsituationen.⁷⁸ När intresseintrånget däremot riktas mot den varifrån hotet kommer, t.ex. när en anfallande hund dödas, uttrycks denna nämnda rättsfilosofiska princip

---

⁷³ Horder (2016) s. 232; Norrie s. 201; ang. tysk rätt Bohlander (2009) s. 107.

⁷⁴ Husak (2010) s. 295.

⁷⁵ Andorsen (1999) s. 33.

⁷⁶ Andorsen (1999) s. 33; Spain (2011) s. 47; jfr även Bakircioglu (2011) s. 34.

⁷⁷ Spain (2011) s. 47–49.

⁷⁸ SOU 1923:9 s. 172–173; SOU 1953:14 s. 412 och s. 415.

eftersom det i sådana fall är tillåtet att göra större skada än när en nödhandling riktas mot ett neutralt intresse.⁷⁹

Både rättighetsteorin och förlustteorin innefattar ett visst grundantagande för att nödrätt är tillåten därför att dess resultat *inte har en samhällsskadlig effekt*.⁸⁰ Den svenska nödrätten kan anses vila på denna princip liksom den ovan nämnda utilitaristiska värdeövervikten. Enligt Kjell V. Andorsen är värdeövervikten dock snarare att betrakta som ett villkor för nödrätt i det enskilda fallet och inte som en grund för nödrättsinstitutet.⁸¹ Det är riktigt att (den svenska) nödrätten inte är renodlat utilitaristisk, eftersom en nödhandling är otillåten om intresseintrången är likvärdiga. Detta motiveras av att en sådan nödhandling står i strid med samhällets starka intresse av ett orubbat bestånd av erkända rättigheter.⁸² Därför kanske nödrätten bättre förklaras av att en nödhandling som räddar ett mycket värdefullt intresse inte anses samhällsskadlig och därför bör tillåtas. Således är det inte direkt samhällsnyttan utan snarare *frånvaron av samhällsskada* som motiverar nödrätten.

Nödrätten kan också motiveras utifrån *sociala förväntningar* och *samhällssolidaritet*. När en nödhandling vidtas för att rädda liv eller hälsa, har den nödhandlande sociala förväntningar på rättsordningen och den vars intresse kränks att godta nödhandlingen. Den nödhandlande utgår ifrån att det finns en allmän värdegrund att mindre viktiga intressen så som egendom får offras för att rädda något så viktigt som liv eller hälsa.⁸³ Dessa etiska grundantaganden kan anses självklara därför att det inte finns någon oenighet om dess moraliska legitimitet. Resonemanget anknyter också till teorin om hypotetiskt samtycke, på så sätt att den nödhandlande kan räkna med att

---

⁷⁹ SOU 1953:14 s. 416; Andorsen (1999) s. 36.

⁸⁰ Spain (2011) s. 48.

⁸¹ Andorsen (1999) s. 35.

⁸² SOU 1923:9 s. 173.

⁸³ Andorsen (1999) s. 33.

intresseinnehavaren samtycker till intrånget under de givna (nöd)förutsättningarna.⁸⁴

Mot bakgrund av de nyss nämnda förväntningarna på solidaritet, kan nödrätten sägas konstituera en *rättsplikt*, alltså en moralisk skyldighet att tillåta intrång i ens rättigheter till förmån för den som befinner sig i nöd, en slags *tåleplikt* och *solidaritetsförpliktelse*. Denna plikt kan motiveras av utilitaristiska hänsyn om största samhällsnyttan eftersom den förutsätter värdeövervikt. Skyldigheten att tåla ett intrång kan accepteras om nödsituationen är oförväntad och överraskande, men kan anses svårare att godta vid mer bestående faretillstånd.⁸⁵

Samhällssolidariteten kan även betraktas från andra hållet, så att den person som avhjälper nöden anses agera i ett *samhällssolidärt intresse*. Detta tankesätt utgår också från en utilitaristisk tanke om att nödhandlingen tjänar samhällets intresse. Claes Lernestedt synes resonera utifrån en sådan tanke när han diskuterar vilken roll den nödhandlande intar vid avhjälpandet av en nödsituation. Han menar att gärningspersonen kan anses handla som ställföreträdare för staten och inte för sin egen räkning, eftersom det normalt ankommer på staten att rädda nödställda individer och avvärja hot mot liv, hälsa och egendom. Nödhandlingen utförs alltså i samhällsgemenskapens intresse.⁸⁶

Resonemanget är tänkvärt, även om det inte riktigt angriper problemet att individen (ofta) räddar sitt eget intresse genom att offra någon annans. I och för sig får det anses väl känt att staten har rätt att ingripa även på bekostnad av enskilda intressen, men det är problematiskt när den nödhandlande agerar partiskt. Därför kan det finnas anledning att skilja på de situationer där

---

⁸⁴ Strahl (1976) s. 400.

⁸⁵ Andorsen (1999) s. 34–35; jfr avsnitt 5.2.

⁸⁶ Lernestedt, Claes (2016), 'Är vi alla funktionärer' i *Festskrift till Karsten Åström* s. 347–350.

individen räddar ett eget intresse från dem där en individ hjälper en nödställd. Den som hjälper en nödställd agerar förstås i en egenskap som kan jämföras med polis, räddningstjänst eller ambulans. Så är också fallet när en individ t.ex. släcker en brand i sitt eget hus. Lernestedts resonemang blir än mer betydelsefullt om det betraktas i förhållande till försvarlighetsbedömningen (se nedan 4.4.), eftersom nödhandlingen kan bedömas vara försvarlig om den framstår som förenlig med samhällsgemenskapens intresse. Om individen kan sägas ha handlat som ställföreträdare för staten bör gärningen ofta anses försvarlig. Med denna insikt sätts nu punkt för detta kapitel.

4 Nödrättens tillämpningsområde

4.1 Inledning

Det förra kapitlet redogjorde för nödrättens bakgrund och syften. I det följande ska själva nödrätten beskrivas utförligare.

Nödbestämmelsen återfinns i 24 kap. 4 § brottsbalken och lyder:

En gärning som någon, i annat fall än som nämnts tidigare i detta kapitel, begår i nöd utgör brott endast om den med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt är oförsvarlig.

Nöd föreligger när fara hotar liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse.

Av nödbestämmelsen framgår att nödrätten är *subsidiär* till de tidigare uppräknade ansvarsfrihetsgrunderna i 24 kap., vilka består av nödvärn (1 §), laga befogenhet (2 §) och militärt tvång (3 §).⁸⁷ En *nödsituation* föreligger när det finns ett hot mot liv, hälsa, egendom eller ett annat rättsligt skyddat intresse. En *nödhandling* är rättfärdigad om den inte är *oförsvarlig*. Detta uttrycker omvänt en presumtion för ansvarsfrihet, eftersom det är först när gärningen är oförsvarlig som den utgör brott.

Nödrätten består huvudsakligen av två delar: det ska föreligga en nödsituation och handlingen ska vara försvarlig. Bestämmelsen ska dock tillämpas

---

⁸⁷ Begreppet nödvärn framgår av lagtexten. Laga befogenhet är ett etablerat begrepp, se t.ex. Ågren (2018) s. 74. Begreppet militärt tvång har valts utifrån bestämmelsens innebörd.

restriktivt och endast i undantagsfall leda till ansvarsfrihet.⁸⁸ Det ska påpekas att huruvida en nödsituation föreligger och huruvida en handling är ansvarsfri (försvarlig) är två situationer som ska hållas åtskilda. En nödsituation kan föreligga, men handlingen vara oförsvarlig och därför brottslig. Handlingen är då inte rättfärdigad, men som Claes Lernestedt påpekat har den tilltalade i sådana fall möjlighet till i första hand subjektiv ansvarsfrihet genom nödexcess och i andra hand sänkt straffvärde, 24 kap. 6 § och 29 kap. 3 § första stycket 5 brottsbalken.⁸⁹

Nödrätten tillkommer alla som avvärjer ett hot mot något av de uppräknade intressena. Poliser, räddningstjänstarbetare, sjukvårdare m.m. omfattas också av nödbestämmelsen, men särskilda undantagsbestämmelser har företräde i enlighet med principen *lex specialis derogat legi generali*.⁹⁰

Bestämmelsen om nöd har alltså till syfte att reglera legitima intressekollisioner, där rättsligt skyddade intressen kolliderar med varandra och ett intrång i det ena intresset endast kan avvärjas genom intrång i det andra intresset. Försvarlighetsbedömningen består av en avvägning mellan dessa motstående intressen.

---

⁸⁸ SOU 1953:14 s. 416.

⁸⁹ Lernestedt, Claes (2019), 'Finns permanenta och förutsebara nödsituationer?' i Blendow Lexnova.

⁹⁰ Angående principen se Asp (2013) s. 485.

4.2 Nödens subsidiaritet

Vid prövningen av nödbestämmelsen måste det först prövas huruvida någon annan ansvarsfrihetsgrund i 24 kap. 1–3 §§ brottsbalken är tillämplig. Nöd är således subsidiär till nödvärn och om nödvärn föreligger ska den bestämmelsen tillämpas. Nödvärn föreligger vid vissa i paragrafen uppräknade situationer, som har det gemensamt att hotet uppkommit till följd av brottsligt (mänskligt) handlande.⁹¹

Nödbestämmelsen är tillämplig oavsett varifrån faran hotar och täcker mänskligt icke-brottsligt handlande, olyckor och naturhändelser. Som exempel kan anges att en persons överlevnad hotas av kyla och svält under en fjällvandring, egendom hotas av brand eller vattenläcka, en persons liv är i fara till följd av sjukdom, olycka eller drunkning, en bilist riskerar en kollision med en vårdslös, akut insjuknad eller drogpåverkad bilist eller någon blir anfallen av ett djur.⁹²

4.3 Nödsituationen

När det konstaterats att de ansvarsfrihetsgrunder som har företräde framför nödrätten inte är tillämpliga, blir nästa fråga om nödparagrafens rekvisit är uppfyllda. En första förutsättning är att det föreligger en nödsituation, vilket bedöms objektivt utifrån hur en normal, förständig människa hade uppfattat

---

⁹¹ Se Ågren (2018) s. 77; Asp (2013) s. 221. I sammanhanget kan påpekas att straffomyndiga (1 kap. 6 § brottsbalken) och allvarligt psykiskt störda personer (30 kap. 6 § brottsbalken) i svensk rätt kan begå brott. För en jämförelse med äldre rätt se Blomkvist (1972) s. 64.

⁹² Se SOU 1953:13 s. 412; Blomkvist (1972) s. 63–64.

situationen.⁹³ Nödbestämmelsen har en generös tillämpning på nödsituationer och avgränsningen sker därmed främst i försvarlighetsbedömningen.⁹⁴

En nödsituation föreligger när fara hotar liv, hälsa, egendom eller något annat av rättsordningen skyddat intresse. Av 24 kap. 5 § brottsbalken framgår att även den som hjälper en nödställd har rätt att åberopa nöd, t.ex. om A tillgriper C:s båt för att rädda livet på B.⁹⁵ Av nödsituationens natur följer att hotet ska vara relativt akut, men nöd är inte alltid uteslutet vid mer bestående farettillstånd (NJA 2017 s. 872 "Cannabisfallet").⁹⁶ Nödsituationen kan följaktligen delas upp i *intresserekvisitet* och *imminentrekvisitet*. Vid bedömningen av om en nödsituation förelegat ska det prövas dels om intresserekvisitet är uppfyllt, dels om imminentrekvisitet är uppfyllt.⁹⁷

När hotet har avtagit eller upphört föreligger inte längre en nödsituation. Nödrätten ger inte rätt till handlingar som undviker att en fara återuppstår, vilket bl.a. uttrycktes i NJA 2018 s. 1051 "Fåtöljen". Fallet handlade om en beredskapssjuksköterska som blockerat en dörr med en fåtölj och på så sätt frihetsberövat en demenssjuk kvinna på ett vård- och omsorgsboende. HD uttalade att frihetsberövandet sträckt sig längre än den tid en nödsituation hade förelegat (p. 32).

---

⁹³ SOU 1923:9 s. 174–175.

⁹⁴ Borgeke, Martin 'Egenmäktigt förfarande och nöd'. JT 2000/01 s. 302.

⁹⁵ SOU 1953:14 s. 416.

⁹⁶ SOU 1953:14 s. 414.

⁹⁷ SOU 1953:14 s. 414.

4.3.1 Intresserekvisitet

Nödbestämmelsen är som nämnts tillämplig på situationer som hotar intressena liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse. Före lagreformen 1994 krävdes att egendomen var värdefull, men rekvisitet togs bort eftersom det ansågs att nödbestämmelsen var alltför restriktiv när fara hotade egendom. Egendomens värde ska numera vägas in i försvarlighetsbedömningen.⁹⁸

Innebörden av liv, hälsa och egendom vållar sällan tillämpningssvårigheter. Det kan påpekas att husdjur och boskapsdjur räknas som egendom.⁹⁹ Intrång i hälsa har bl.a. ansetts föreligga vid kronisk smärta (NJA 2017 s. 872 ”Cannabisfallet”) och psykiska besvär (Hovrätten för Västra Sverige, B 5071-18), men däremot inte vid hunger hos ett friskt barn som befann sig på sjukhus med ett sjukt syskon (Stockholms tingsrätt B 16912-18) eller vid hemlöshet och hunger (Norrköpings tingsrätt B 2501-18). Nöd har inte ansetts föreligga när en elev vägrat efterkomma ett tillrättavisande från sin lärare, NJA 2009 s. 776 ”Läraren och elevassistenten”. Fara för två tonårsflickors hälsa och utveckling har ansetts i och för sig kunna föreligga när de varit ensamma hemma på nyårsafton, haft kompisar över och druckit sprit men faran ansågs inte tillräckligt akut för att vara nödberättigande, RH 1996:144.

Andra skyddade intressen utgörs främst av allmänna intressen, men hot mot dessa kan bara i undantagsfall medföra nöd. Den enskilde har inte rätt att ingripa när ett ingripande ankommer på en myndighet, såvida det inte finns särskilt starka skäl för det. Generellt föreligger nödrätt endast då det allmänna intresse som hotas är av synnerligt vikt, t.ex. för att hindra en spion att lämna hemliga uppgifter om rikets förvar till främmande stat. Vid vissa fall kan en

---

⁹⁸ Prop. 1993/94:130 s. 35–36; SOU 1988:7 s. 92–93.

⁹⁹ Prop. 1962:10 B s. 337.

nödrätt föreligga trots att intresset inte är av synnerlig vikt, exempelvis vid allvarligt djurplågeri.¹⁰⁰

Begreppet nöd ska enligt förarbetena tolkas så att endast faror som hotar ett rättsligt skyddat intresse inryms, vilket numera framgår av lydelsen ”eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse”. Tidigare gällde lydelsen ”eller av annan sådan orsak”.¹⁰¹ Avsikten med ändringen var endast att det tydligare skulle framgå att allmänna intressen var nödgrundande.¹⁰² Att endast rättsliga skyddade intressen berättigar nöd innebär t.ex. att nöd är utesluten då en intagen rymmer från en anstalt och tillgriper civilkläder för att undvika upptäckt. Nöd i rättslig bemärkelse kan inte heller föreligga under sportsutövande, t.ex. när hastighetsöverträdelser överträds i en biltävling eller när en orienterare korsar ett sädesfält för att komma snabbare i mål.¹⁰³ Ett rättsligt skyddat intresse föreligger inte för någon som vill undvika att försätta sig i en farlig situation när personen är förpliktad därtill. Polisier, räddningsarbetare och ambulanssjuksköterskor kan därmed inte åberopa nöd för att undvika farliga situationer som ingår i yrkesplikten.¹⁰⁴

Möjligheten att bedöma att en nödsituation föreligger vid hot mot allmänna intressen har begränsats i rättspraxis genom att det förutsätts att staten inte fattat beslut i frågan (NJA 1982 s. 621) eller håller på att fatta beslut i frågan (NJA 2000 s. 302). Även när nöden grundas på intresseintrång i liv, hälsa och egendom så är nöd i regel utesluten när staten har gjort en avvägning av den aktuella intressekollisionen (NJA 1979 s. 335). Frågan huruvida förekomsten av statens intresseavvägning medför att en *nödsituation inte föreligger* eller om en nödsituation likväl föreligger men gärningen anses *oförsvarlig*, har

---

¹⁰⁰ SOU 1953:14 s. 413.

¹⁰¹ Prop. 1993/94:130 s. 7.

¹⁰² Prop. 1993/93:130 s. 36–37.

¹⁰³ SOU 1953:14 s. 413–414; SOU 1923:9 s. 172; orienteringsexemplet kommer från Blomkvist (1972) s. 64; exemplet om den förrymda fången torde ursprungligen komma från Hagströmer (1901–1905) s. 128.

¹⁰⁴ SOU 1953:13 s. 413–414.

tidigare varit oklart i rättspraxis. Detta klargjordes dock i NJA 2017 s. 872 ”Cannabisfallet”. Nedan beskrivs denna utveckling i rättspraxis och den tolkningslösning som fastslogs i Cannabisfallet.

Rättsfallet NJA 1979 s. 335 ”De förfalskade passen” gällde ett åtal avseende falsk urkund. Två argentinska makar använde falskt pass för dem själva och deras dotter vid inresa till Sverige. De invände ansvar med hänsyn till nöd eftersom de utan passen kunde avvisas och skickas tillbaka till sitt hemland, där de riskerades att utsättas för politisk förföljelse. HD uttalade att en utlännings skydd är reglerad i lagstiftning och lagstiftaren har därigenom bestämt det mått av skydd som ska gälla. Därför kunde det inte föreligga ett rättsligt erkänt intresse hos en utlänning att bereda sig större skydd än vad utlänningslagstiftningen medgav. Eftersom intresset inte skyddades av rättsordningen hade makarna inte *handlat i nöd*.

Nöd förelåg inte heller i NJA 1993 s. 128, där en mamma vägrat efterkomma ett domstolsbeslut i ett vårdnadsmål eftersom hon var övertygad om att pappan förgripit sig och skulle komma att förgripa sig på barnet. En nödsituation förelåg inte eftersom invändningen om sexuella övergrepp prövats av domstol genom vårdnadsbeslutet. Det kan ifrågasättas varför nöd var utesluten när en domstol gjort ett rättsligt ställningstagande utifrån vad som har bevisats i målet. Ett avgörande i en bevisfråga innebär inte att domstolen slår fast att verkligheten förhåller sig på ett visst sätt.¹⁰⁵

Samma slutsats nådde HD när lagstiftaren godtagit en viss skaderisk vid förvaring av radioaktivt avfall, NJA 1982 s. 621 ”Det radioaktiva avfallet”. HD var dock inte lika tydlig i sitt resonemang om huruvida detta påverkade nödsituationsbedömningen eller försvarlighetsbedömningen. Rättsfallet handlade om två personer som deltog i en demonstration där de, genom att sätta sig på en transportväg, hindrat ett arbetsfordon från att utföra

---

¹⁰⁵ Se Lernestedt, Claes (2019), ’Nödinvändning och samhälleliga ställningstaganden’ i Blendow Lexnova.

provbörningar i ett urberg. Provbörningarna skulle utföras för att platsen var en tilltänkt förvaring av avfall från kärnkraftsindustrin. Personernas syfte med det egenmäktiga förfarandet var att skapa opinion och att förhindra framtida förvaring av radioaktivt avfall. Enligt dem innebar förvaringen förödande risker för människors liv och hälsa samt för miljön. HD uttalade att den enskilde är skyldig att underkasta sig risker som statsmakterna godtagit genom beslut som fattats i behörig ordning. Därför kan den enskilde inte med åberopande av nöd legitimera rättsstridiga handlingar, såvida inte något särskilt inträffat (t.ex. en olycka) som medfört att riskerna håller på att omedelbart förverkligas.

I NJA 2000 s. 302 ”Svartedalen” dömdes två personer för egenmäktigt förfarande. De hade kedjat sig fast vid en skogsmaskin för att förhindra avverkning av ett skogsområde i Svartedalen, Stenungsunds kommun. Två dagar senare förbjöd länsstyrelsen skogsavverkning i området i avvaktan på beslut om att klassa området som naturreservat. Länsstyrelsen och kommunen kände till områdets naturmiljö men hade valt att inte vidta skyddsåtgärder. HD uttalade att intresset att hindra avverkning inom skogsområdet därför inte var skyddat av rättsordningen i handlingsögonblicket (men väl två dagar senare) och att en *nödsituation* därför *inte* förelegat.

Det senaste rättsfallet, NJA 2017 s. 872 ”Cannabisfallet” gav emellertid klart uttryck för att en i lagstiftningen gjord intresseavvägning ska beaktas *först under försvarlighetbedömningen*, men att det också i princip är oförsvarligt att avvika från en lagreglerad intresseavvägning. Fallet gällde huruvida nöd kunde leda till ansvarsfrihet för narkotikabrott när en man odlat och brukat cannabis för att lindra sina kroniska nervsmärtor. Den rullstolsburna mannen led av kronisk smärta som hade förvärrats den senaste tiden. Han hade sökt hjälp hos sjukvården och smärtspecialister men inget smärtlindringspreparat hade varit effektivt. Efter att ha läst på internet att cannabis kunde lindra nervsmärtor började han odla och bruka cannabis, vilket hade god effekt.

Inledningsvis konstaterade HD att en *nödsituation förelegat* eftersom kronisk smärta utgjorde ett intrång i intresset hälsa. Även om smärtan var varaktig och förutsebar utgjorde den en nödsituation (p. 9–12). Därefter anförde HD att det under försvarlighetsbedömningen ska beaktas att lagstiftaren tagit ställning till intresseavvägningen mellan smärtlindring och statens narkotikareglering. Försvarlighetsbedömningen (alltså inte nödsituationsbedömningen) ska säkerställa att ansvarsfrihet endast inträder i *oförutsedda* situationer där lagstiftaren inte kunnat ta ställning till intresseavvägningen. Därför är det så gott som aldrig försvarligt att avvika från sådana intresseavvägningar som gjorts i lagstiftningen (p. 14). Slutsatsen av rättsfallet är följaktligen att *nödsituationens förutsebarhet* inte utesluter att nöd föreligger, men medför däremot att en nödhandling som strider mot lagstiftarens intresseavvägning är *oförsvarlig*.

Av HD:s resonemang framgår inte att avsikten var att förändra gällande praxis. Jack Ågren, Madeleine Leijonhufvud och Suzanne Wennberg menar att kravet på rättsligt skyddat intresse innebär att rättslig *nöd* inte kan föreligga vid en intressekollision som staten redan tagit ställning till genom t.ex. lagstiftning, kommunala beslut eller myndighetsbeslut.¹⁰⁶ Även Claes Lernestedt och Dennis Martinsson har uttryckt att lagstiftningen påverkar förekomsten av nöd och inte gärningens försvarlighet, vilket ansetts följa av de ovan återgivna rättsfallen.¹⁰⁷ Uttalandena i Cannabisfallet var emellertid så klara att det måste anses att HD fastslagit att frågan hör till försvarlighetsbedömningen, även om det kan ifrågasättas huruvida HD självt insåg denna förändring av gällande praxis.

Mot bakgrund av Cannabisfallet är slutsatsen att en av statsmakterna beslutad intresseavvägning inte påverkar nödsituationen och kravet på ett rättsligt

---

¹⁰⁶ Ågren (2018) s. 78.

¹⁰⁷ Lernestedt, Claes (2019), 'Finns permanenta och förutsebara nödsituationer?' i Blendow Lexnova; Martinsson, Dennis (2018), 'På nödfronten något nytt? Reflektioner i ljuset av NJA 2017 s. 872', Juridisk Publikation s. 316–317.

skyddat intresse. Den lagstiftade intresseavvägningen ska beaktas i försvarlighetsbedömningen och konsekvensen är att en nödhandling som avviker från denna är oförsvarlig.

4.3.2 Imminentrekvisitet

Om det konstaterats att ett hot förelegat mot ett rättsligt skyddat intresse, ska det prövas om faran är tillräckligt *akut* (imminent) för att konstituera en nödsituation. Enligt förarbetena ligger det i nödens natur att faran ska vara överhängande, men nödrätt inträder dock tidigare än nödvärnsrätten. Faran måste därför inte vara direkt överhängande, men ska vara *tämligen nära förestående*.¹⁰⁸ I äldre förarbeten uttrycktes att faran inte fick vara *allt för avlägsen* och att den bör vara så nära förestående att det skäligen krävs ett ingripande för att avvärja faran.¹⁰⁹ Är hotet mer avlägset kan en brottslig handling inte rättfärdigas, utan då får andra genomtänkta handlingsalternativ vidtas.¹¹⁰ Lernestedt har också argumenterat för att det ligger i nödbegreppets natur att faran uppstått oväntat, överraskande och oförutsebart.¹¹¹

HD uttalade i NJA 2004 s. 786 ”Gräsöområdet” att nödbestämmelsen förutsätter en akut nödsituation och ger inte rätt att avvärja framtida angrepp. Den tilltalade dömdes för jaktbrott då han sköt ihjäl en varg för att rädda sina kor och kalvar från ett befarat angrepp. HD menade att det hade varit tillräckligt att skjuta ett varningsskott för att avvärja det omedelbara hotet (vargen hade angripit flera får dagarna innan och bara en stund tidigare rivit grannens får). Nöd gav inte rätt att skjuta vargen för att förhindra att den kom tillbaka. Inte heller ansågs nöd föreligga i ett annat fall då en ”tjallares” liv och hälsa stod på spel när han hjälpte polisen att återfinna värdefull konst, NJA 1996 s. 443. Skälet var att gärningspersonerna satt i fängelse för stölden av konsten, men

---

¹⁰⁸ SOU 1953:14 s. 414.

¹⁰⁹ SOU 1923:9 s. 172 och s. 170–171.

¹¹⁰ SOU 1953:14 s. 414.

¹¹¹ Lernestedt (2019) a.a.

ingen hänsyn togs till att gärningspersonerna kanske kände personer på utsidan som kunde skada eller döda ”tjallaren”.¹¹²

I RH 2010:69 (se 5.2.2.3) uttalade Svea hovrätt att nöd förutsätter att hotet är tämligen akut. En nödsituation ansågs inte föreligga i RH 1999:96 när en person med bipolär sjukdom befann sig i en manisk period. Den tilltalade hade försökt få tag på ambulans och taxi för att åka in till sjukhus eftersom han ansåg sig i behov av akutsjukvård, men när ingen ambulans eller taxi dök upp körde han till sjukhuset trots att han saknade körkort och hade druckit alkohol. Även om det godtogs att ett putativt hot mot den tilltalades hälsa förelåg, så hade situationen inte *uppkommit plötsligt* och ansågs därför inte vara nödgrundande. Faran ansågs inte heller tillräckligt akut för att vara nödgrundande när två tonårsflickor var ensamma hemma på nyår och drack sprit, eftersom skadan på deras hälsa och utveckling inte var akut, se det redan nämna rättsfallet RH 1996:144.

En annan syn på hur akut faran måste vara intogs av HD i Cannabisfallet, där det uttalades att även om nödbestämmelsen främst tar sikte på akuta situationer är det *inte uteslutet* att den kan tillämpas på mer *långvariga nödsituationer*. Därefter fann HD att ett allvarligt, kroniskt smärttillstånd utgjorde en nödsituation.

Gällande rätt bör förstås så att faran ska vara tämligen akut, men att det kan finnas vissa särpräglade fall där nöd kan föreligga vid långvariga nödsituationer, så som vid kroniskt smärta.

---

¹¹² För vidare läsning se Lernestedt, Claes (2019), ’Tavlor på avvägar – en bedömning om nöd’ i Blendow Lexnova.

4.4 Försvarylighetsbedömningen

I det föregående har nödrättens första led (nödsituationen) beskrivits. Nedan redogörs för bedömningen av nödrättens andra led, försvarylighetsbedömningen. Försvarylighetskravet avgränsar vilka handlingar som är tillåtna och det är därigenom som en restriktiv tillämpning av nödrätten åstadkoms. Försvarylighetsbedömningen utgår huvudsakligen från nödhandlingen och värderationen mellan de kolliderade intressena och kan beskrivas som en etisk bedömning av den konkreta nödsituationen.¹¹³

4.4.1 Nödhandlingen

Alla handlingar eller underlåtenheter kan utgöra nödhandlingar, t.ex. ingrepp i annans egendom, åstadkommande av kroppsskada, frihetsberövande eller kränkning av offentliga intressen. Offentliga intressen kan kränkas då någon överträder ett förbud att beträda visst område för att rädda en drunknande eller då en läkare bryter mot parkeringsbestämmelser för att hinna i tid till ett sjukläger.¹¹⁴ Alla handlingar anses inte försvarliga och detta utesluter framförallt allvarigare brott. Att utföra ett rån kan mycket sällan anses försvarligt (RH 2014:29, se 5.2.2.2). Grovt rattfylleri är också ett sådant brott att det sällan kan anses försvarligt (Västmanlands tingsrätt, B 4975-18). Hovrätten över Skåne och Blekinge konstaterade i B 257-10 att grovt rattfylleri var oförsvarligt när den tilltalade hade kört bil för att komma ifrån en fest, där han blivit oprovocerat anfallen och fått en stickskada på underarmen av en kniv. Däremot fann hovrätten att den tilltalade skulle frikännas eftersom han svårligen kunnat besinna sig (nödexcess).

Det är inte tillåtet att p.g.a. nöd offra någon annans liv för att rädda sitt eget och i den frågan är det intressant med komparativa jämförelser. Den

---

¹¹³ Andorsen (1999) s. 38.

¹¹⁴ SOU 1953:14 s. 416; ang. underlåtenhet se SOU 1988:7 s. 93–94.

angloamerikanska *necessity* och tyskans *retchtfertigender Notstand* berättigar i princip inte heller att liv offras.¹¹⁵ I Sverige gäller detta även om mordet/vållande till annans död begåtts under allvarligt tvång (Hovrätten för Västra Sverige B 1213-19, 5.2.2.5). I engelsk och tysk rätt kan däremot mord vara ansvarsfritt vid allvarligt tvång (*duress* och *entschuldigender Notstand*).¹¹⁶ Den svenska rätten är alltså avsevärt mycket restriktivare i detta hänseende. När två skeppsbrutna personer dödat och kannibaliserat på en sjöman för att inte svälta ihjäl i det engelska rättsfallet *Dudley and Stephens* (1884) uttalade Lord Coleridge att straffrätten måste kräva en heroisk respekt för andra människors liv även om detta inte överensstämmer med människors verkliga förmåga när liv står mot liv.¹¹⁷ Att nöd inte kan åberopas när någon berövas livet kan dock bättre förklaras av att nödrätten förutsätter en intresseövertikt (när liv står mot liv finns ingen värdeövertikt).

Som antydde tidigare kan nödhandlingen riktas mot vem som helst, såväl mot tredje man som mot staten, dvs. både mot enskilda och allmänna intressen. Om handlingen riktas mot farokällan i en situation närliggande nödvärnssituationen är nödrätten dock mer *långtgående* än om den riktas mot ett neutralt intresse. Då är nödhandlingen tillåten så länge det offrade värdet inte står i uppenbart missförhållande till det räddade. Exempelvis har ägaren till en hund som attackeras av en annan rätt att döda den angripande hunden även om den har ett högre marknadsvärde.¹¹⁸

I NJA 1988 s. 495 ansågs det trots detta vara oförsvarligt av ägaren till några dvärggetter att skjuta ihjäl en jakthund som angrep getterna. HD beaktade djärvsgetternas affektionsvärde, men ansåg att gärningen var oförsvarlig eftersom jakthunden hade mer än det dubbla marknadsvärdet. Ingen hänsyn togs till att nödhandlingen riktats mot farokällan. I RH 1993:163 påverkades

---

¹¹⁵ Asp (2013) s. 224; Spain (2011) s. 223–234; Bohlander (2009) s. 110.

¹¹⁶ Horder (2016) s. 236; Bohlander (2009) s. 123.

¹¹⁷ Norrie (2014) s. 203–204.

¹¹⁸ SOU 1923:9 s. 176; SOU 1953:14 s. 416.

försvarlighetsbedömningen inte heller av att nödhandlingen riktats mot farokällan. En lösspringande hund sprang fram till den tilltalades kopplade hund och de hamnade i slagsmål, varpå den tilltalade slängde ner den lösa hunden i marken med benbrott till följd. Nöd ansågs föreligga men handlingen ansågs oförsvarlig och den tilltalade dömdes för djurplågeri.

Något resonemang om extensivare nödrätt fördes inte heller när en nödhandling riktades mot en attackerande hund som dödat flertalet höns, Göta hovrätt i B 1703-10. Det ansågs oförsvarligt att skjuta ihjäl hunden eftersom det fanns mindre ingripande handlingar. Rättspraxis synes följaktligen inte ha tagit hänsyn till förarbetsuttalanden och denna reglering borde i ljuset av detta ha förts in i nödbestämmelsen, så som också straffrättskommittén och departementschefen föreslog i förarbetena till brottsbalken.¹¹⁹

Oavsett vad eller vem nödhandlingen riktas mot, måste handlingen ha varit *effektiv* för att avhjälpa nöden (jfr Hovrätten för Västra Sverige 1213-19 s. 23 där mordet av den oskyldiga rumskamraten inte ansågs adekvat för att avvärja hotet från gärningspersonerna, se 5.2.2.6). Däremot krävs *inte något räddningssyfte* med handlingen. Tidigare innehöll nödbestämmelsen rekvisitet att gärningen skulle ha vidtagits *för att avvärja fara*. Lagrådet påpekade att handlingen förutsattes vara begången i nöd och således framtvingen av nöden (alltså vidtagits med räddningssyfte).¹²⁰ När rekvisitet togs bort 1994 motiverades detta dock av att ansvarsfriheten var objektiv och att nöd alltid varit ansvarsfriande oavsett syftet med handlingen.¹²¹ Detta överensstämmer med Ivar Strahls uttalande om att rekvisitet inte skulle tolkas bokstavligen och att även den som handlat utan kännedom om nödsituationen skulle frias från ansvar. Motsvarande gällde för den vars huvudsyfte med handlingen inte varit att avhjälpa nöden och för den som handlat i ont uppsåt helt ovetandes om nödsituationen.¹²²

---

¹¹⁹ SOU 1953:14 s. 66; prop. 1962:10 B s. 390 och s. 336.

¹²⁰ Prop. 1962:10 B s. 482.

¹²¹ Prop. 1993/94:130 s. 36; SOU 1988:7 s. 94.

¹²² Strahl, Ivar (1976), *Allmän straffrätt i vad angår brotten* s. 402.

Ytterligare en förutsättning som ska vara vid handen är att nödhandlingen var *nödvändig*, vilket tidigare följde av rekvisitet *för att avvärja*.¹²³ Bedömningen görs objektivt, men även subjektiva förutsättningar beaktas (se nedan 4.4.2). Således ska nödhandlingen ha utgjort *det enda rimliga handlingsalternativet* för att avvärja hotet. Detta förutsätter att alternativa handlingsätt varit uteslutna, antingen därför att alternativhandlingarna inte kunde avvärja hotet eller därför att de skulle kräva orimliga uppoffringar eller ansträngningar.¹²⁴ Detta uttrycktes i NJA 1978 s. 360 där det inte ansågs försvarligt av en kvinnlig bilförare att fortsätta köra bilen efter att hon slutat fokusera på vägen då hennes medpassagerare tagit fram en kniv. HD uttryckte att det i vart fall kunde begäras av henne att inte fortsätta köra bilen på ett sätt som äventyrade livet för andra. Nödvändighetskravet hindrar inte att en allvarigare nödhandling får vidtas om mindre ingripande åtgärder företagits men varit verkningslösa. I NJA 2004 s. 786 ansågs det oförsvarligt att döda en varg som höll på att börja angripa några kalvar, eftersom den tilltalade inte försökt avvärja attacken genom varningsskott.

Göta hovrätt gav en välformulerad beskrivning av nödvändighetskravet i B 2097-10. Hovrätten uttryckte att nödhandlingen inte måste motsvara det bästa alternativet bland de möjligheter som står till buds, utan det är tillräckligt att situationen var sådan att handlingen var motiverad. Om handlingen var motiverad får bedömas utifrån det omdöme som kunde ställas på gärningspersonen i nödsituationen. I målet hade den tilltalade fått ett telefonsamtal där någon efterfrågat kontaktuppgifter till målsägandens anhöriga eftersom hennes liv var i fara, varför han läst målsägandens journal utan att ha rätt till det. Hovrätten ogillade åtalet för dataintrång eftersom intrånget ansågs försvarligt och handlingen var tillräckligt nödvändig.

---

¹²³ Nils Beckman m.fl. (1973), *Brottsbalken jämte förklaringar, Band II Brotten mot allmänheten och staten m.m.*, tredje upplagan s. 635.

¹²⁴ SOU 1953:14 s. 414 och s. 359; prop. 1962:10 B s. 333.

4.4.2 Intresseavvägningen mellan nödhandlingen och nödsituationen

Under förutsättning att nödhandlingen inte konstaterats vara oförsvarlig utifrån själva nödhandlingen, ska det vidare bedömas om den är oförsvarlig vid en intresseavvägning mellan det räddade och offrade intresset.

Försvarlighetsbedömningen uttrycks i 24 kap. 4 § första stycket brottsbalken, som föreskriver att en gärning som begås i nöd utgör brott endast om den med hänsyn till *farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt* är oförsvarlig. Sedan lagändringen 1994 uttrycks en presumtion för att en gärning är försvarlig, eftersom brott föreligger endast om gärningen är *oförsvarlig*. Tidigare uttrycktes att ansvarsfrihet inträdde om gärningen *måste anses försvarlig*. Någon ändring i sak var inte avsedd och försvarlighetsbedömningen ska vara lika restriktiv, men omformuleringen kan ha medfört att ansvarsfrihet inträder i något fler situationer än tidigare.¹²⁵ Skälet till nödrättens restriktivitet är att upprätthållandet av ett orubbat bestånd av erkända rättigheter är betydelsefullt för samhället och får därför bara frångås på starka grunder.¹²⁶ Ett annat skäl är att det är just nödsituationens utmärkande trångmål som berättigar avstånd från ett annars gällande straffskydd och att sådana situationer bara föreligger i undantagsfall.¹²⁷ Restriktiviteten innebär att även den som handlar i nöd är skyldig att respektera andras intressen på bekostnad av sitt eget, fram till den gräns där ett intrång i annans intresse kan motiveras av att det räddar ett avsevärt mer betydelsefullt intresse.¹²⁸

Av lagtexten framgår att det vid försvarlighetsbedömningen ska göras en intresseavvägning mellan *farans beskaffenhet*, dvs. vilket intresse som hotas

---

¹²⁵ Prop. 1993/94:130 s. 36; SOU 1953:14 s. 414; Strahl (1976) s. 400.

¹²⁶ SOU 1923:9 s. 173; prop. 1962:10 B s. 333.

¹²⁷ SOU 1953:14 s. 416.

¹²⁸ SOU 1923:9 s. 173; prop. 1993/93:130 s. 35.

och hur allvarligt hotet är och *den skada som åsamkas annan*, dvs. det intresse som kränks, skadas eller hotas av nödhandlingen. Nödhandlingen ska framstå som nödvändig och berättigad, vilket förutsätter att den skada som hotade var betydligt värre än skadan som nödhandlingen åsamkade.¹²⁹ Dels förutsätts alltså att intresset som hotas är av högre valör än det som kränks, *intresseövertikt*, dels att skadan som hotar är allvarligare än den skada nödhandlingen åstadkommer.¹³⁰ Ivar Agge benämnde förhållandet mellan intressena som deras *värderelation*.¹³¹

Om intressekollisionen uppstår mellan egendom ska avseende fästas vid den räddade egendomens marknadsvärde, men hänsyn måste också tas till affektionsvärdet eftersom det kan vara försvarligt att rädda ekonomiskt betydelselös egendom med starkt affektionsvärde. Som exempel kan anges fotografier, dagböcker, andra minnessaker och husdjur.¹³² Utöver affektionsvärde kan andra värden och intressen beaktas. I NJA 1996 s. 443 hade poliser bl.a. framställt falsk urkund i ett förundersökningsprotokoll för att rädda värdefulla tavlor. Nöd ansågs föreligga, men gärningarna var oförsvarliga eftersom det gäller ett *sanningskrav* på förundersökningsprotokoll.

I nödbestämmelsen anges också att *omständigheterna i övrigt* ska beaktas. Här finns utrymme att återigen beakta nödhandlingens *nödvändighet* utifrån alternativa handlingssätt (se ovan 4.4.1). Gärningspersonen måste söka efter alternativa handlingsvägar. Hur rationell gärningspersonen måste vara får bedömas utifrån de krav på sinnesnärvaro och kallblodighet som kan ställas på gärningspersonen under föreliggande nödsituation. Vid en allvarlig och akut nödsituation ställs lägre krav på gärningspersonen att överblicka och

---

¹²⁹ SOU 1923:9 s. 174; SOU 1953:14 s. 415.

¹³⁰ SOU 1953:14 s. 414–416; SOU 1923:9 s. 173; Agge (1960) s. 86–87; Blomkvist (1972) s. 65–66; Asp (2013) s. 220–222.

¹³¹ Agge (1960) s. 86–87.

¹³² SOU 1988:7 s. 93; SOU 1953:14 s. 415–416.

upptäcka andra handlingssätt.¹³³ Dessutom spelar det förstås roll hur enkelt det var att se de alternativa handlingssätten. Vid rationalitetsbedömningen kan det ha betydelse om personen p.g.a. sin yrkesroll (t.ex. poliser och räddningstjänstarbetare) bör ha förmåga att vara lugn och agera eftertänksamt i akuta situationer.

Huruvida gärningspersonens subjektiva förmågor och egenskaper kan vägas in i försvarlighetsbedömningen har inte klart uttryckts. Uttrycket omständigheterna i övrigt ger dock ett rättsligt utrymme att beakta gärningspersonens subjektiva förmågor och egenskaper. Exempelvis kan alternativa handlingssätt vara uteslutna p.g.a. av blindhet, nedsatt rörlighet eller funktionsförmåga och rationaliteten vara nedsatt p.g.a. mentala funktionsnedsättningar. Generellt ges unga förövare en särställning inom straffrätten (t.ex. den s.k. ungdomsrabatten i 29 kap. 7 § brottsbalken) eftersom de inte anses ha uppnått full mognad. Därför torde låg ålder kunna beaktas i fråga om de krav som ställs på den nödhandlande, men även hög ålder torde kunna beaktas om alternativhandlingen t.ex. kräver fysisk styrka och smidighet.

Till omständigheterna i övrigt hör också kravet på *proportionalitet* som angränsar till nödvändighetskravet. Proportionalitetskravet innebär att gärningspersonen ska ha begränsat skadan och inte gjort ett större intresseintrång än vad som krävdes. Det är därmed inte försvarligt att vidta en nödhandling som gör mer skada än vad som krävs för att avvärja faran, förutsatt att detta täcks av det krav på rationalitet som kunde ställas på gärningspersonen.¹³⁴ Som exempel kan återigen anges NJA 2004 s. 786 där det ansågs oproportionerligt att döda en varg för att förhindra angrepp på boskapsdjur. Slutligen ska det upprepas att det sedan Cannabisfallet också ska beaktas om en intresseavvägning gjorts i lagstiftningen eller av en myndighet.

---

¹³³ SOU 1953:14 s. 415.

¹³⁴ SOU 1923:9 s. 172.

I sådana fall är en gärning i regel oförsvarlig och den nödställda har att rätta sig efter statsmakternas beslut (se ovan 4.3.1).

4.4.3 Självförvållade nödsituationer

En särskild fråga inom försvarlighetsbedömningen är vilken betydelse som ska tillmätas att gärningspersonen orsakat eller förutsett nödsituationen. Nödsituationer kan föreligga även om faran varit *förutsebar eller självförvållad*.¹³⁵ Det skäl som framförts för denna ordning är att det ”är det enda rätta” och att det vore olämpligt att införa en begränsning för nödrätt som inte har någon motsvarighet i nödvärnsrätten. Därtill motiverades ordningen med att den inte var stötande eller orimlig, eftersom den handlande fortfarande har ett *civilrättsligt* ansvar och skadeståndsskyldighet (se 4.6).¹³⁶ I tyskans *entschuldigender Notstand* gäller dock att nödrätt kan vara utesluten därför att den handlande själv orsakat situationen.¹³⁷ Motsvarande gäller också för engelskans *duress* och *necessity*, vilket är intressant att observera.¹³⁸

Självförvållade nödtillstånd kan föreligga när nödtillståndet avsiktligt eller oavsiktligt framkallats, men också när förebyggande åtgärder inte vidtagits vilket föranlett nödsituationens uppkomst. Johan Hagströmer uttalade att om en nöd är självförvållad är nödhandlingen ändå rättsenlig om förutsättningarna för nödrätt föreligger. Däremot är gärningspersonen ansvarig för det handlande som inte omfattas av nödhandlingen. Gärningspersonen kan därför hållas ansvarig för sitt uppsåtliga eller oaktsamma *försakande* av nödsituationen.¹³⁹ Detta torde dock endast vara möjligt i särpräglade situationer där nödhandlingen föregåtts av ett brott, t.ex.

---

¹³⁵ SOU 1953:14 s. 414; jfr prop. 1962:10 B s. 482; Strahl (1976) s. 400; Asp (2013) s. 221.

¹³⁶ SOU 1923:9 s. 171; SOU 1953:14 s. 413.

¹³⁷ Bohlander (2009) s. 123.

¹³⁸ Horder (2016) s. 231.

¹³⁹ Hagströmer (1901–1909) s. 130–131.

när den nödhandlande orsakat en brand genom allmänfarlig vårdslöshet enligt 13 kap. 6 § 3 brottsbalken.

Att situationen är självförvållad kan emellertid inverka på försvarlighetsbedömningen. Högre krav på rationalitet och övervägande av alternativa handlingssätt bör ofta ställas. Dessutom kan gärningspersonen anses ha en mer långtgående skyldighet att tåla ett intrång i sitt eget intresse om detta är självförvållat än om det inte är det. Självförvållade nödsituationer innebär såldes en striktare försvarlighetsbedömning vad avser både nödhandlingen och intresseavvägningen.¹⁴⁰ Exempelvis ansågs nödrätten begränsad när en person valt att bli medlem i ett kriminellt gäng fast att personen sedan lämnat gänget, RH 2014:29 (se 5.2.2.2).

---

¹⁴⁰ Asp (2013) s. 224.

4.5 Nödinvändningens beviskrav

Redogörelsen om nödbestämmelsen ovan har varit utförlig och omfattat de olika bedömningsgrunderna som ska beaktas vid prövningen av en nödinvändning. För att fullända redogörelsen ägnas några ord åt beviskravet. Bevisbördan i brottmål åvilar åklagaren och det ska vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade begått brottet. Åklagaren har bevisbördan för frånvaron av ansvarsfrihetsgrunder och därmed för att nöd inte har förelegat.¹⁴¹

Frågan om ansvarsfrihet aktualiseras i princip bara när den tilltalade gör en invändning därom. Det är svårt för åklagaren att bevisa negationer och därför har beviskravet lättats upp i rättspraxis. HD uttalade i NJA 1990 s. 210 att åklagaren ska lägga fram tillräckligt med bevisning för att invändningen ska *framstå som obefogad*. Uttalandet avsåg nödvärn men är analogt tillämplig på nöd, vilket HD bekräftat i NJA 1998 s. 512 och NJA 2012 s. 45 p. 14, ”Samurajfallet”.

4.6 Skadeståndsansvar vid nöd

Frågan om skadeståndsskyldighet är principiellt mycket viktig. Om nöd medför att en oskyldig tredje person förlorar sitt rättsliga anspråk på ersättning för de skador och förluster nödhandlingen orsakar, innebär detta att rättsordningen förpliktat personen att både tåla intrånget *och* stå för kostnaden. Synen på nödrätten och dess syften påverkas av huruvida oskyldiga tredje personer åläggs skyldighet att stå förlusten för räddningen av någon annans intressen. Då blir frågan inte bara varför staten ska göra avkall på sitt straffanspråk, utan varför staten ska ålägga andra individer att bekosta nödinsatsen i den mån nödhandlingen orsakat sak- eller personskador.

---

¹⁴¹ Asp (2013) s. 267–268.

När en gärning begåtts i nöd är nödhandlingen rättsenlig och skadestånd utgår därmed inte p.g.a. brott och inte heller enligt culparegeln, 2 kap. 1, 2 och 3 §§ skadeståndslagen (1972:207).¹⁴² Den som vårdslöst *vållar* en nödsituation är dock ansvarig för adekvata följdskador enligt culparegeln, men det är i så fall det föregående orsakandet som är skadeståndsgrundande och inte nödhandlingen.

Som uttalades i RH 2016:37 finns det inte någon nyare vägledande praxis i fråga om den nödställdes ersättningsansvar. Vägledning får därför sökas i det äldre rättsfallet NJA 1929 s. 542 där HD fastställde att den nödställd inte befrias från skyldigheten att ersätta den skada som vållats genom nödhandlingen. Vidare uttalades i RH 2016:37 att uppfattningen i doktrinen är att det jämte skadeståndslagen finns allmänna rättsprinciper (de s.k. *nödreglerna* [min anmärkning]) som förpliktar en nödställd (men inte den som hjälper en nödställd) att ersätta en passiv tredje persons skador som orsakats av nödhandlingen. Detta har uttalats av bl.a. Torgny Håstad och Jan Hellner.¹⁴³ I RH 2016:37 förelåg inte en objektiv nödsituation, utan en putativ nödsituation (bristande uppsåt). I ett fall av objektiv nöd ansågs skadeståndsskyldighet föreligga enligt nödreglerna när nödhandlingen begåtts för att freda den nödställdes egna intressen, Västmanlands tingsrätt B 5036-15. Rättsläget om ersättningsskyldighet för skador orsakade i nöd är osäkert, men det får anses råda en allmän rättsprincip om att en nödställd är ersättningsskyldig för skador som orsakats i den mån skadan varit till nytta för den nödställd. Denna ersättningsskyldighet torde också kunna härledas från principen om *obehörig vinst*.

Redogörelsen i detta kapitel har täckt nödbestämmelsens subsidiaritet, förutsättningarna för att en nödsituation ska föreligga, vad som ska beaktas i

---

¹⁴² Håstad, Torgny (1973), *Tjänster utan uppdrag* s. 139; Hellner, Jan och Radetzki, Marcus (2018), *Skadeståndsrätt*, tionde upplagan s. 60–61, s. 104 och s. 116–118.

¹⁴³ Håstad (1973) s. 157–215, se särskilt s. 158, 163 och 215–216.

försvarlighetsbedömningen, nödvändningens beviskrav och nu slutligen skadeståndsskyldigheten för skador som en nödhandling orsakat. Därmed är kapitlet redo att avslutas.

5 Särskilda nödsituationer: tvång och förutsebar nöd

5.1 Inledning

Uppsatsens tidigare kapitel har behandlat objektiv ansvarsfrihet, undersökt skälen för nödbestämmelsen i förarbetena och satt in nödrätten i ett rättsfilosofiskt perspektiv. Gällande rätt har beskrivits och gränsdragningsproblem kring konkretiseringen av gällande rätt har belysts. Framställningen har klarlagt nödrättens många olika aspekter och tillämpningssvårigheter. Vissa jämförelser har gjorts med tysk och angloamerikansk rätt, där det framkommit att nöd p.g.a. tvång erkänns som en mer långtgående ansvarsfrihetsgrund än annan nöd (*duress* och *entschuldigungender Notstand*). En intressant fråga är hur den svenska nödrätten ser på förekomsten av tvång i nödsituationer. Frågan har inte behandlats tidigare i framställningen därför att frågan inte behandlats i de rättskällor som uppsatsen grundats på. Däremot har frågan uppkommit i den praktiska rättstillämpningen och i detta kapitel ska frågan om *tvång* utredas närmare.

I den tidigare framställningen har det också framkommit att Cannabisfallet varit omdanande för nödrätten. Rättsfallet berörde en rad olika frågor och alla kan inte analyseras vidare. Därför får de konstateranden som gjordes i kapitel 4 anses tillfredsställande. Rättsfallets mest betydelsefulla fråga ska emellertid analyseras och detta är frågan om nöd numera erkänns vid långvarigt intrång i skyddsvärda intressen. När en nödhandling vidtas för att lindra ett framtida intrång, så som i Cannabisfallet, handlar det om *preventiv nöd*. Denna gräns för nödrätten har inte utmanats tidigare och det är därför av stort intresse att titta närmare på frågan.

5.2 Tvång

5.2.1 Bakgrund

Med tvång avses här en nödsituation där någon genom olaga tvång tvingar en annan att begå brott. Olaga tvång innebär huvudsakligen att någon med våld eller hot om våld tvingar en annan att göra, tåla eller underlåta något, 4 kap. 4 § första stycket brottsbalken. Utmärkande är alltså att en person utövar tvång på en annan person. Som tidigare nämnts har sådant tvång en särställning i den angloamerikanska nödrätten. *Duress* kan föreligga när den handlande begått brott under olaga tvång eller i vissa fall av särskilt allvarliga hot orsakade av naturhändelser eller olyckor.¹⁴⁴ Olaga tvång utgör hot mot liv och hälsa och den generösare tyska ansvarsfrihetsgrunden *entschuldigender Notstand* kan därmed vara tillämplig. Enligt lagbestämmelsen är ett brott ansvarsfritt när handlingen avvärjt fara för liv eller hälsa, även om gärningen med hänsyn till intresseövervikten inte var försvarlig. Den objektiva nödbestämmelsen förutsätter däremot att brottet var det minsta av två onda händelser, alltså försvarlig.¹⁴⁵

Tvång som ett specialfall av nöd ligger nära gränsen för nödvärn, vilket väcker frågan om försvarlighetsbedömningen bör vara generösare. Även frågan om självförvållande och förutsebarhet aktualiseras, eftersom en sådan invändning ofta kan göras av den som på egen hand sökt sig till kriminella miljöer där olaga tvång kan vara förutsett. Tvångssituationen utmanar därför frågan om självförvållande och subjektiv skuld i förhållande till nödens objektivitet.

---

¹⁴⁴ Norrie (2014) s. 200; Horder (2016) s. 228–229.

¹⁴⁵ Bohlander (2009) s. 123–130.

5.2.2 Rättspraxis

Under detta avsnitt sammanfattas några rättsfall från HD och hovrätterna. Av utrymmesskäl redogörs endast för överinstansens domskäl och domslut. Strukturen är uppbyggd på så sätt att rättsfallets bakgrund och domskäl återges, följt av en kommentar till rättsfallet. Därefter övergår redogörelsen till nästa rättsfall. I det avslutande avsnittet förs sedan en allmän diskussion innan redogörelsen fortsätter med frågan om preventiv och permanent nöd.

5.2.2.1 Medpassageraren med kniv

NJA 1978 s. 360 är det enda rättsfall som HD prövat där det förekommit hot som kan jämföras med olaga tvång.¹⁴⁶ Rättsfallet gällde ett åtal mot en kvinna för vårdslöshet i trafik och vållande till annans död i samband med en trafikolycka. Trafikolyckan inträffade av att kvinnan kom över på fel sida vägen med bilen och kolliderade där med en mötande bil. Passagerarna i den mötande bilen avled medan kvinnan och hennes manliga medpassagerare skadades allvarligt. Som förklaring till olyckan uppgav kvinnan att medpassageraren, som hon lärt känna först några timmar tidigare, hade dragit fram en slidkniv och hållit den mot henne. Detta skrämde henne till den grad att hon hamnade i ett chocktillstånd och glömde att hon körde bil. Mannen hade inte tagit fram kniven ur slidan, men hon upplevde situationen som så hotfull att hon fokuserade mer på kniven än att hålla blicken på vägen. När olyckan inträffade hade han hållit framme kniven i två–tre minuter.

HD lade vikt vid att det förflutit åtminstone någon minut innan olyckan och tillade att körsättet medförde en överhängande fara för henne, hennes medpassagerare och övriga trafikanter. Dessa omständigheter medförde att det inte var försvarligt av kvinnan att fortsätta köra bilen när hon inte förmådde köra på ett trafiksäkert sätt.

---

¹⁴⁶ En nödinvändning p.g.a. hot gjordes i NJA 1998 s. 512, men HD ansåg att invändningen framstod som obefogad.

5.2.2.2 Rånnet av en f.d. gängkriminell

RH 2014:29 handlade om två unga män som åtalades för att ha utfört ett rån i en Spel & Servicebutik genom att butiksägaren hållits fast, fått en kniv hållen mot halsen samt hotats med pistolliknande föremål och därigenom tvingats öppna kassaskåpet. Ytterligare två åtalades för inblandning i rånnet och de fyra männen i 18–20 årsåldern ingick i ett kriminellt gäng kallat Edsbergsgrupperingen. En av männen, D.S. invände att han begått rånnet i nöd och förklarade att han försökte lämna grupperingen och levde under dödshot från både Edsbergsgrupperingen och andra gäng. En ledande profil i Edsbergsgrupperingen hade hotat honom med revolver mot huvudet och knäskålen och tvingat honom att begå rånnet. Gängprofilen förklarade också för honom att en annan gängmedlem befann sig utanför hans mammas bostad för att skada henne om han inte gjorde som han blev tillsagd. Eftersom gängprofilen uppgav den korrekta portkoden visste han att gängmedlemmen kunde komma in i byggnaden och att hotet var verkligt.

Hovrätten ansåg att rånnet var oförsvarligt och anförde följande. Utrymmet för att bedöma ett rån som försvarligt när det begås under tvång får anses ytterst begränsat, inte minst gäller detta då den handlande själv bidragit till det uppkomna tvånget genom att ingå i en kriminell gruppering. D.S. dömdes således för rån.

Fallet exemplifierar den svåra avgränsningen av vilken *typ* av handlingar som kan rättfärdigas under åberopande av nöd, men också vilken betydelse som kan tillmätas *subjektiv skuld* och medverkan till det uppkomna hotet. I och för sig är det rimligt att rån är en så allvarlig handling att det sällan är försvarligt att vidta den. Bedömningen försvåras dock av att det vid rån är fråga om intrång av *både* personlig trygghet och ekonomisk egendom.

Det finns, förhoppningsvis, en utbredd medkänsla för personer som D.S. som trots sitt uppriktiga försök att lämna ett kriminellt gäng tvingas utföra ett rån

under hot för sin mammas liv.¹⁴⁷ Parallellt finns det nog också en relativ enighet om att det inte är berättigat att offra någon annan oskyldig människas välbefinnande för att rädda sina närmaste. Att medge nödrätt vid grova brott mot oskyldiga personer framstår som stötande och i strid med det allmänna rättsmedvetandet. Dessutom vore konsekvensen att tillåta nödrätt även för allvarliga brott som rån mycket allvarlig, eftersom det skulle urholka samhällsmedlemmarnas skydd mot allvarligare brottslighet. Allvarligare brott mot oskyldiga bör inte kunna anses rättsenliga, även om sympatier kan riktas mot någon som under hot begår våldshandlingar. Om nu straffrätten ska överensstämma med den utbredda uppfattningen i samhället, vore det också vanskligt att utöka nödrätten i förhållande till den som ingått i ett kriminellt gäng eftersom gängkriminaliteten är ett av de största hoten mot det svenska samhället i realtid.

Det kan däremot anses beklagligt att hovrätten påpekade D.S. tidigare medlemskap i Edsbergsgrupperingen så som skuld till det uppkomna tvånget. Precis som i NJA 1978 s. 360 kunde gärningen bedömas oförsvarlig redan på objektiva grunder utan att beakta graden av subjektiv skuld. Dessutom borde inte rättsordningen beskylla någon som *försöker lämna* ett kriminellt gäng. Hotet är vad som berättigar nöden oavsett hur hotet uppstått och det är väl ändå stötande att dra ett resonemang om att den som gett sig in i gäng-leken får gäng-leken tåla, även om personen lämnat spelplanen. Hovrättens resonemang blir också svårtolkat eftersom det berör frågan om en begränsning av gängmedlemmars nödrätt i gängmiljön. Samtidigt är hovrättens uttalanden inte tillräckligt konkreta eller underbyggda för att ge vägledning i en så komplicerad fråga som sambandet mellan nödens försvarlighetsbedömning och självförvållande. Uttalandet om självförvållande var onödigt eftersom hovrätten redan konstaterade att utrymmet för nöd var ytterst begränsat vid rån. Det kan därför ifrågasättas

---

¹⁴⁷ Om läsaren inte delar denna uppfattning, bör det påpekas att sådan medkänsla kanske inte väcks av en summarisk beskrivning men hade väckts vid en utförligare beskrivning av omständigheterna i fallet.

vilket värde som ska tillmätas uttalandena om självförvållad nöd p.g.a. samröre med kriminella organisationer. Eftersom uttalandena är så tunt underbyggda i förhållande till den osäkerhet som gäller kring självförvållandets betydelse för nödrätten, bör de nog inte tillmätas någon prejudicerande verkan alls.

5.2.2.3 Tröjstölden

I RH 2010:69 åtalades en 16-årig kille för att ha stulit en tröja på Stadium. Han vidgick händelseförloppet men åberopade att han skulle frikännas eftersom han utfört stölden under hot och tvång. Tidigare samma dag hade han stött ihop med några killar, varav en av dem tidigare hade bråkat med honom. Killarna hade en preparerad påse som skulle förhindra utlösning av larm. Först vägrade han ta emot påsen men gjorde det sedan han fått ett knytnävsslag på axeln. Därefter gick han runt i centrum en stund medan killarna följde efter honom på avstånd. De gick sedan in på Stadium. Inne i butiken visade en av killarna upp tröjan och lade den i en provhytt, varefter den tilltalade gick in i provhytten, tillgrep tröjan och försökte springa från butiken men blev gripen av väktare.

Hovrätten konstaterade att en nödsituation förelegat, men ansåg att den tilltalade haft tillräckligt med tid för att överväga situationen och alternativa handlingsätt. Den tilltalade vidgick själv att han hade kunnat fly från platsen eller tillkalla väktare, polis eller butikspersonal men menade att detta skulle leda till att han skulle riskeras att misshandlas vid ett annat tillfälle istället. Stölden ansågs oförsvarlig eftersom nödrätten är restriktiv, det fanns alternativa handlingsätt och nödhandlingen kunde inte rättfärdigas på grund av att den vidtogs för att undvika en avlägsen, framtida fara.

Rättsfallet visar att stränga krav ställs på den nödhandlande att vidta alternativa handlingsalternativ. En intressant observation är att hovrätten inte beaktade gärningspersonens unga ålder som skäl att sänka kraven på

eftertänksamt handlande. Hovrätten konstaterade att nödrätten inte gäller för avvärjande av en avlägsen fara, vilket innebär att preventiv nöd inte erkändes.

5.2.2.4 Black Cobra-kidnappningen

Detta komplexa mål, Svea hovrätt B 6476-19 handlade om flera händelser som uppstått i samband med att en vuxen man genom våld och hot om våld manipulerat tre killar i 15-årsåldern, som trodde att de blivit accepterade i ett kriminellt nätverk kallat Black Cobra. En av killarna hade tillsammans med den vuxna mannen ringt till sin pappa och berättat att han blivit kidnappad, att han fruktade för sitt liv och att kidnapparen krävde en lösensumma på 6 000 kr. Även ett sms skickades till pappan. Killen, J.H. menade att mannen skrivit manuset och sms:et även om J.H. hjälpte honom med stavfel. Som förklaring till utpressningsförsöket beskrev J.H. att mannen hade hotat att skada hans familj, att hans pappa skulle dödas och att en s.k. molotovcocktail skulle kastas på familjens hus. Hovrätten prövade invändningen som putativ nöd, men det framgick inte varför nöden ansågs inbillad. När domskälen läses i sin helhet framstår det som att nöden var putativ därför att mannen i verkligheten inte visat sig vara kapabel att utföra mycket grova brott och inte tillhörde en mäktig kriminell organisation. Det påstods emellertid inte att *själva hoten* var inbillade och invändningen borde därför inte bedömts som putativ.

Hovrätten uttryckte att en nödsituation föreligger om hotet är tämligen nära förestående och hänvisade till Cannabisfallet. Vidare resonerade hovrätten att J.H. måste ha uppfattat faran för hans familj som nära förestående även om hotet inte kunde realiseras omedelbart. En nödsituation hade därför förelegat, men utpressningsförsöket ansågs inte försvarligt. J.H. sa själv att han kände sig fri att lämna lägenheten, vilket innebar att han kunde kontakta polisen eller sina föräldrar för att avvärja hotet istället.

De anmärkningar som gjordes avseende RH 2010:69 gör sig gällande också här. Gärningspersonens låga ålder synes obeaktad och hovrätten ställde höga krav på att ta till alternativa handlingar istället för nödhandlingen.

5.2.2.5 Yxmordet

Detta medialt uppmärksammade fall, Hovrätten för Västra Sverige B 1213-19, gällde ett yxmord i en skogsdunge utanför Uddevalla i december 2017. Den komplexa berättelsen om mordet och händelserna däromkring berättade den då 19-åriga mannen själv om sedan han gripits i Tyskland. Mordoffret och den tilltalade, F.R.N. var rumskamrater och befann sig i sin bostad när främmande män trängde sig in. Därefter följde ett utdraget händelseförlopp av kidnappning och grov misshandel av mordoffret, medan den tilltalade under hot för sitt och sin familjs liv tvingades till olika handlingar. Detta slutade med att han slog ihjäl sin rumskamrat med en yxa i en skogsdunge (!). Efter mordet var han fortsatt kidnappad och fördes till Tyskland där han till slut flydde. F.R.N. invände nöd i första hand och i andra hand att han skulle frikännas p.g.a. en oskriven regel om tvång.

Hovrätten ansåg att en nödsituation inte hade förelegat vid tiden för mordet, eftersom det under den tiden inte hade uttalats några dödshot mot honom eller hans familj, utan han beskrev själv att han då bara gjorde som han blev tillsagd. Detta trots att den tilltalade åberopat expertvittnen till styrkande av att situationen utgjorde sådant manipulativt, psykologiskt tvång att han under hela händelseförloppet befann sig under tvång. Enligt hovrätten fritog inte tvånget honom från ansvar enligt någon oskriven ansvarsfrihetsgrund eller som ett specialfall av nöd, men beaktades däremot vid påföljdsbestämningen enligt 23 kap. 5 § brottsbalken.

Rättsfallet är mycket omskakande och för den som tagit del av domen i sin helhet framstår det som klart att situationen var trängande för den tilltalade på ett sätt som ingen annan kan förstå. Den juridiska bedömningen kan dock inte ta hänsyn till trauman och tragedier på annat sätt än vad som är medgivet

enligt gällande rätt. Precis som tingsrätten konstaterade finns det inte utrymme att med hänsyn till nödrätt offra någon annans liv. En förklaring till detta är att även en person i nöd har att tåla intrång i sitt intresse framför att göra intrång i någon annans. Om ens liv hotas får detta ”tålas” och någon annans liv får inte offras för att rädda ens eget. Även om vi alla människor skulle rädda vårt eget liv framför andras, kan ett sådant handlande inte objektivt vara ansvarsfritt, därför att det moraliskt riktiga är att acceptera sin död istället för att döda någon annan.¹⁴⁸

Under kapitel 4 framgick att nöd föreligger i många situationer och att nödrätten främst begränsas genom försvarlighetsbedömningen. Av den anledningen är det anmärkningsvärt att hovrätten inte ansåg att hoten var tillräckligt akuta för att den tilltalade skulle befinna sig i nöd. Hovrätten menade att hoten mot F.R.N och hans familjs liv bara uttalades i början av händelseförloppet och att nöd därför inte förelåg när mordet skedde. Situationen måste anses ha varit mycket hotfull för F.R.N. och hovrättens slutsats att frihetsberövande, kidnappning och bevittnande av grov misshandel inte vore tillräckligt för en människa att befinna sig i nöd framstår som mycket anmärkningsvärd. Utgången hade som sagt varit densamma om nöd ansetts föreligga, men hovrättens sätt att nå slutsatsen kan ifrågasättas.

---

¹⁴⁸ Jfr Kants resonemang om Karneades bräda i Byrd och Hruschka (2010) s. 227–228.

5.2.3 Avslutande synpunkter

Till en början ska något sägas om subjektiv skuld. Av RH 2014:29 följer att självförvållande kan anses föreligga när någon involverat sig i gängkriminalitet. I engelsk rätt har domstolar bortsett från åberopande av *duress* när gärningspersonen själv medverkat till tvångssituationen genom medlemskap i ett kriminellt gäng där olaga tvång kunde förväntas förekomma.¹⁴⁹ Det är rättsligt möjligt att beakta självförvållande under den svenska försvarlighetsbedömningen, men beaktandet bör inte ha sin grund i subjektiv klandervärdhet utan i att nödsituationen varit mer *förutsedd* och att ett *medvetet risktagande* för intresseintrång tagits. Situationen kan jämföras med *entschuldigender Notstand*, där det för subjektiv nödrätt krävs att den handlande inte varit skyldig att tåla hotet.¹⁵⁰

Tack vara nödbestämmelsens vaga utformning finns det i svensk rätt utrymme att ställa högre krav på någon att tåla hot när personen förutsett hoten och ändå försatt sig i farliga situationer. Om personen däremot frånträtt den farliga situationen och den återuppstår, bör detta behandlas som en icke självförvållad nödsituation. Annars smittas ju försvarlighetsbedömningen av *subjektiv skuld*, trots att den handlar om *objektivt ansvar*. En person som förutser ett hot har ett objektivt ansvar att hantera hotet mer rationellt, men en person som flytt undan hotet torde inte ha det. Om ett tidigare gängmedlemskap påverkar försvarlighetsbedömningen beaktas subjektiv klandervärdhet ("skyll dig själv") på ett sätt som kan rubba den objektiva balansen i nödrätten.

Nu övergår diskussionen till frågan om huruvida tvång är en omständighet som ger extensivare nödrätt. Tvånget som prövats i rättsfallen ovan har inte varit omedelbart och det har t.ex. inte handlat om situationer när en person under direkt vapenhot eller dylikt tvingats begå en handling. De slutsatser

---

¹⁴⁹ Horder (2016) s. 229 och s. 231–232; Norrie (2014) s. 227–228.

¹⁵⁰ § 35 Strafgesetzbuch; Bohlander (2009) s. 123.

som kan dras gäller därför endast i förhållande till fall där hotet varit mindre akut och inte kunde realiseras omedelbart. En slutsats som kan dras är att preventiv nöd varit utesluten. Om nödhandlingen var nödvändig för att undvika ett framtida förverkligande av hotet men det omedelbara hotet kunde avvärjas genom att t.ex. kontakta polis har nödhandlingen ansetts oförsvarlig. Detta torde även gälla vid fall av upprepat och allvarligt våld från närstående där polisens ingripande endast kortsiktigt avvärjer hotet. Även om det i angloamerikansk och tysk rätt ges en extensivare nödrätt vid tvång har detta inte medgetts i de ovan studerade rättsfallen. Nödrätten har följaktligen tillämpats restriktivt även vid tvång.

Av rättspraxis kan det påstås att domstolarna intar inställningen att olaga tvång och hot är en *statlig angelägenhet* och att det ankommer på statliga myndigheter att hantera sådana situationer. Den nödhandlande har ansetts vara skyldig att kontakta polisen istället för att avvärja hotet genom att efterkomma tvånget och därmed begå brott (vilket även synes vara fallet i engelsk rättspraxis).¹⁵¹ I ljuset av detta kan nödrätten anses grundad på att staten äger rätten att skydda de olika rättsliga intressena och att den nödhandlande inte har rätt att skydda sitt eget intresse på bekostnad av någon annans, såvida situationen inte är så akut att staten inte kan ingripa i tid. Vid ett sådant antagande är hälsa, liv och egendom snarare att betrakta som allmänna och inte individuella intressen och skyldigheten – och rätten – att skydda intressena ligger på staten. Nödrätten ger alltså inte rätt att ta över skyddsrollen från staten, även då staten inte effektivt kan skydda mot ett framtida förverkligande av hotet (som fallet vid gängkriminalitet eller ungdomsgång/ungdomsbråk eller våld i hemmet). Individen måste förlita sig på statens skydd och kan inte åberopa statens oförmögenhet eller ett bristande förtroende för polisen som skäl att begå brott under nöd.

Individen har även i nödsituationer ett ansvar att övervinna sin rädsla, vilket särskilt uttrycks i NJA 1978 s. 360. Det uppställs höga krav på bibehållet lugn,

---

¹⁵¹ Horder (2016) s. 229.

rationalitet och förnuftsbaseerat handlande även om gärningspersonen är vettskrämd. Det är värt att fundera över hur långt handlingsansvaret sträcker sig när handlandet beror på så starka psykologiska reaktioner att individen känner en förlust av *kontroll och frivillighet*. Samtidigt måste det finnas en gräns där individen hålls ansvarig även om handlingarna kan förklaras och ursäktas utifrån sociala och psykologiska faktorer. Varje människa formas av sociala kontexter, arv och miljö utan att detta fråntar oss vår autonomi och handlingsansvarighet.¹⁵² En intressant observation är att rationalitetskraven synes vara lika högt ställda oberoende av den nödhandlandes ålder.

5.3 Förutsebar och permanent nöd

5.3.1 Bakgrund

I föregående redogörelse har det framkommit att preventiv nöd inte erkänts i rättspraxis. I Cannabisfallet erkändes nöd för att förhindra att ett pågående intresseintrång fortsatte och nödhandlingen var preventiv eftersom nödhandlingen först i framtiden skulle lindra intresseintrånget, se nedan.

För att nöd ska föreligga ska imminentrekvisitet vara uppfyllt, vilket i regel innebär att faran ska vara *tämligen nära förestående*. I Cannabisfallet uttalades dock att nöd också kan föreligga vid mer varaktiga farettillstånd (se 4.3.2). Även i angloamerikansk rätt krävs att faran är akut (*imminence*). Kravet på *imminence* anses innefatta att andra lagliga medel ska ha uttömts innan den otillåtna handlingen tillgrips.¹⁵³

Vidare innebär *imminence* att hotet måste vara nära och nödrätt medges inte för avlägsna framtida faror. Däremot har faran ansetts tillräckligt akut när de

---

¹⁵² Jfr Norrie (2014) s. 233–234.

¹⁵³ Bakircioglu (2011) s. 239–240.

handlande befunnit sig på ett flygplan på väg till deras hemland där de riskerade förföljelse.¹⁵⁴ Den tyska nödrätten förutsätter också att faran är imminent (*gegenwärtig Gefahr*), vilket uppfylls om faran antingen är överhängande och kan realiseras inom en kort tid, eller om faran är permanent men kan realiseras när som helst utan förvarning (t.ex. en byggnad som riskerar att rasa). Därtill har nöd erkänts för situationer där faran *endast kan* uppstå i framtiden, men där faran bara kan undvikas genom omedelbar handling.¹⁵⁵

Det har tidigare redogjorts för att HD ansett att kronisk smärta konstituerade ett nödtillstånd i Cannabisfallet. En utförligare beskrivning av rättsfallet ska göras och därefter görs en översyn av rättspraxis som följt efter Cannabisfallet. Därefter ges en tolkning av Cannabisfallet.

5.3.2 Cannabisfallet

NJA 2017 s. 872 handlade om A.T. som brutit nacken i en motorcykelolycka 1994 och som sedan dess lidit av mycket svåra, permanenta nervsmärtor. Smärtorna hade varit så olidliga att A.T. behövt söka akut smärtlindring på sjukhus. De smärtlindringspreparat han hade erbjudits av sjukvården var antingen verkningslösa, oöverkomligt dyra eller gav outhärdliga biverkningar. Efter egna eftersökningar fick han veta att cannabis visat sig vara effektivt för nervsmärtlindring. Därför provade han cannabis och odlade därefter egen cannabis med låg THC-halt i sin bostad.¹⁵⁶ Cannabisen hade god smärtlindrande effekt och A.T. kunde börja jobba heltid, ta hand om sin familj och fungera i vardagen. Vid en husrannsakan upptäcktes cannabisodlingen av polisen och A.T. åtalades för narkotikabrott. Flera

---

¹⁵⁴ Horder (2016) s. 231.

¹⁵⁵ § 34 och 35 Strafgesetzbuch; Bohlander (2009) s. 106 (rechtfertigender Notstand), s. 123 (entschuldigender Notstand) och s. 110–111 (om imminentkravet).

¹⁵⁶ THC är ämnet i cannabis med rusgivande effekt.

rättsliga frågor aktualiserades i rättsfallet, men den fråga som är av intresse här är frågan om smärtan utgjorde en ansvarsfrihetsgrundande nöd.

Tingsrätten (tre nämndemän) frikände A.T. p.g.a. nöd, men juristdomaren var skiljaktig och ansåg att A.T. inte befunnit sig i en nödsituation. Hovrätten dömde A.T. för narkotikabrott och anförde att nöden inte varit *tillräckligt akut* för att utgöra en nödsituation. En nämndeman var skiljaktig och instämde med tingsrättens frikännande dom.

HD uttalade att även om nödbestämmelsen i första hand tar sikte på relativt akuta situationer, är det *inte uteslutet* att den kan tillämpas i andra fall som t.ex. vid mer bestående faretillstånd (p. 10). Därtill konstaterade HD att allvarlig och kronisk smärta utgjorde ett intrång i intresset hälsa (p. 11). Därefter framhölls att en gärning kan vara företagen i nöd *även* om nödsituationen är långvarig och nödhandlingen endast på längre sikt kan bidra till att avhjälpa intresseintrånget (preventiv nöd). Så var fallet avseende A.T:s kroniska smärta som följaktligen bedömdes utgöra en nödsituation, men HD påpekade att det däremot följer av försvarlighetsbedömningen att ett brott sällan är ett godtagbart medel för att hantera ett mer bestående problem (p. 12).

Efter att ha konstaterat att narkotikabrottet utgjorde en nödhandling övergick HD till att pröva handlingens försvarlighet. HD anförde att det följer av nödbestämmelsens syfte att ansvarsfrihet i princip förutsätter att situationen är så oförutsedd att lagstiftaren inte haft möjlighet att ta ställning till den. Därför är det i regel oförsvarligt att i en nödsituation avvika från en intresseavvägning som redan gjorts i lagstiftningen, varvid HD hänvisade till NJA 1979 s. 335 (p. 14). HD framhöll att lagstiftaren har gjort en avvägning mellan intressena av effektiv smärtlindring och kontroll av narkotika genom att ha inrättat en ordning för kontrollerad distribution av narkotika för medicinskt bruk. Med anledning därav kan narkotikabrott endast vara försvarligt i rena undantagsfall, t.ex. i akuta situationer då det saknas tillgång till sedvanlig sjukvård (p. 15). HD fann därför att ansvarsfrihet p.g.a. nöd inte

förelåg, men framförde att det var förklarligt att A.T. prioriterat sitt eget intresse av smärtlindring (p. 16). Utan att beröra de frågor om rubricering m.m. som HD avhandlade, ska det avslutningsvis nämnas att nöden beaktades som förmildrande omständighet vid påföljdsbestämningen.

5.3.3 Rättspraxis efter Cannabisfallet

Detta avsnitt tjänar till att besvara frågan om nödrätten har tillämpats mer extensivt efter HD:s avgörande i Cannabisfallet. Metoden för den empiriska undersökningen har beskrivits i avsnitt 1.4. Ett omfattande antal tingsrätts- och hovrättsavgöranden som hänvisat till Cannabisfallet har studerats, men med avseende på resultatet anses det inte motiverat att redogöra för några avgöranden i sak eller redovisa rättsfallsförteckningen.

Av alla avgöranden som studerats, inklusive dem som återgetts i avsnitt 5.1.2, har nödrätt inte medgivits *preventivt* eller för *permanenta* nödsituationer som inte avsett medicinska, kroniska eller långvariga tillstånd. Nöd har ansetts föreligga också vid svåra sömnproblem och psykiska besvär, i vissa fall har dock tröskeln för nød inte ansetts uppnådd. I många fall har bruk av narkotika i medicinskt syfte beaktats som en förmildrande omständighet i påföljden.

Någon antydning till en generösare nödrätt har inte identifierats. Tvärtom har en strikt hållning varit framträdande, höga krav har ställts på nödsituationens karaktär och preventiv nød har inte medgetts. Som exempel kan anges att magproblem med diarré och lång väntan utomhus inte ansågs utgöra ett tillräckligt akut hot mot den tilltalades hälsa. Han befann sig därför inte i nød när han krossade ett fönster till ett trapphus för att ta sig in i en lägenhet (Göteborgs tingsrätt B 6-18).

5.3.4 Avslutande synpunkter

5.3.4.1 Allmänt om långvariga nödsituationer

HD tillämpade nödbestämmelsen på kroniskt smärttillstånd, vilket avsåg preventiv och långvarig nöd. Som nyss konstaterats har preventiv nöd inte erkänts i rättspraxis efter Cannabisfallet, förutom vid fall av kroniska hälsotillstånd. Diskussionen övergår nu från frågan om preventiv nöd till långvariga nödsituationer.

Perdurerande nödsituationer kan vara oförutsedda och tidsavgränsade, t.ex. om någon är berövad friheten och befinner sig under ständigt hot (jfr yxmordsfallet, 5.2.2.6). Långvariga nödsituationer kan också vara förutsedda, bestående och i princip permanenta, t.ex. vid kronisk smärta som i Cannabisfallet. Claes Lernestedt har påpekat att dessa olika typer av situationer bör särskiljas från varandra.¹⁵⁷ Det särskiljande momentet ligger i att den ena situationen är oväntad och oförutsedd, medan den andra är väntad och förutsebar. Att nöd föreligger i den första typen av situationer torde det inte finnas några frågetecken kring, men däremot är det iögonfallande att nöd också anses föreligga vid den andra typen av situationer. Frågan är om Cannabisfallet innebär att nödsituationer kan vara permanenta i andra fall än kroniska smärttillstånd.

Till en början ska några svagheter i Cannabisfallet påpekas. I p. 10 skrev HD att det i förarbetena uttalats att nöd kan föreligga när faran var tämligen nära förestående, men ur det stycke HD hänvisar till framgick följande. Intresseintrånget måste inte vara påbörjat eller överhängande, men det ligger i *nödsituationens natur att nödrätt endast* [min kursivering] kan föreligga för att avvärja en tämligen nära förestående fara. Om faran är avlägsen kan det senare visa sig att det finns andra möjliga och rättsenliga åtgärder (vilket

---

¹⁵⁷ Lernestedt (2019) 'Finns permanenta och förutsebara nödsituationer'.

indirekt antyder att nödrätt är utesluten).¹⁵⁸ Till HD:s försvar kan uttalandet förstås som att en nödhandling sällan är *försvarlig* om faran är avlägsen. Emellertid talar hänvisningen till nödsituationens natur för att uttalandet avsåg förekomsten av en *nödsituation*. Oavsett om HD avsåg att utelämna dessa delar av uttalandet, medför utelämnandet att det framstår som att HD:s ställningstagande är mer förenligt med förarbetena än vad det faktiskt är.

Vid en genomläsning av förarbetena och rättspraxis framstår det tvärtemot som att nöd ansetts utesluten om faran inte varit akut. Exempelvis uttalade departementschefen att nödbestämmelsen ska tillämpas endast på ”utpräglade nödsituationer”.¹⁵⁹ I äldre förarbeten uttalades att faran skulle vara överhängande, omedelbar eller nära förestående.¹⁶⁰ Att nöd förutsätter en akut nödsituation uttrycktes i t.ex. NJA 2004 s. 786. HD:s ställningstagande har alltså gett nödbegreppet en ny dimension.

Vid en *språklig tolkning* bör nöd förutsätta att hotet uppkommit snabbt och oväntat, vilket torde följa av gemene mans uppfattning av ordet nöd. Vad som följer av en *ändamålsenlig tolkning* beror på syftena som tillskrivs nödrätten. Ett skäl till nödrätt kan vara att situationen är trängande och att faran behöver avvärjas med sådan *skyndsamhet* att det inte finns tid att ta till rättsenliga handlingar. Nödrätt kan också motiveras av att rädslan i den akuta situationen är så påtaglig att det inte kan krävas *fullt förnuft* av den nödhandlande. I det äldsta lagstiftningsarbetet om nöd framfördes att grunden för nödrätt rätteligen finns angivet i talesättet ”nöden har ingen lag”.¹⁶¹ Talesättet kan anses ha sin grund i ett medlidande med den som i en trängd, akut situation gör vad som krävs för att bli av med hotet eller faran.

---

¹⁵⁸ SOU 1953:14 s. 414; jfr NJA 2017 s. 872 p. 10.

¹⁵⁹ Prop. 1962:10 B s. 336.

¹⁶⁰ SOU 1923:9 s. 175.

¹⁶¹ *Förslag till Allmän Criminallag*, 1839, Motiver till Strafflag kap. 7.

Mot bakgrund av dessa syften kan nöd i princip inte anses föreligga vid mer bestående faretillstånd. Däremot är den slutsatsen möjlig om nödrätten istället anses tjäna ett annat syfte, nämligen att fungera som en *allmän säkerhetsventil* i de fall där det vore orimligt att straffa den som begått brott. En möjlig tolkning av Cannabisfallet är således att nödrätten bör fungera som en säkerhetsventil. Vilka syften som bör ligga till grund för en ändamålsenlig tolkning diskuteras vidare i kapitel 6.

Nödrättens syften kan också ha betydelse vid frågan om *vilken typ av hot* som krävs för att nödrätten ska bli tillämplig. Detta inverkar också på frågan ifall bestående faretillstånd kan utgöra nöd. Ett hot innebär ofta att en skada håller på att inträffa och detta ryms i de typiska nödsituationerna. Någon *håller* på att drunkna, ett hus *håller* på att brinna upp, ett djur *håller* på att anfalla. HD synes mena att farerekvisitet ska förstås som ett *intresseintrång* och inte som ett *hot* mot ett intresse. I detta fall innebär det att ett hot föreligger även när det är ett faktum att ett intresseintrång föreligger och kommer bestå framöver (kroniskt smärttillstånd). Därmed består hotet inte av en risk med viss sannolikhet, utan av en känd omständighet.

Att intresseintrånget är den centrala grunden för nödrätten framstår som förenligt med en *säkerhetsventilerande funktion* hos nödrätten för att förhindra oskäligen rättstillämpning. Nöd bör därför föreligga när ett intresse håller på att skadas, men också när ett redan pågående intresseintrång kan stoppas. Utöver kroniska smärttillstånd kan ett intresseintrång avvägras t.ex. när en bil tillgrips för att köra en akut skadad eller insjuknad person till sjukhus. Då krävs det inte att personen riskerar att dö (skada undviks), utan det är tillräckligt att personen är i behov av akut sjukvård (för att stoppa det pågående intrånget i hälsa). Om Cannabisfallet betraktas i ljuset av sådana nödsituationer kan det anses mindre förvånande att permanenta intresseintrång konstituerar nöd.

Sammanfattningsvis har det konstaterats att HD:s ställningstagande om varaktiga faretillstånd innebär en förändring i synen på nödbegreppet. Vidare

har det konstaterats att det är rimligt att förstå nödbestämmelsen på så sätt att den är tillämplig vid intresseinrång, vare sig det föreligger en risk för intresseinrång eller om ett redan existerande intresseinrång kan avhjälpas.

5.3.4.2 Närmare om kroniskt smärttillstånd

Ett argument som talar för att medge nödrätt vid kroniska smärttillstånd är att det finns ett empatiskt och medmänskligt värde i att ge personer som utstår ett kännbart lidande en straffrättslig särställning. Ytterligare ett argument är att det strider mot det allmänna rättsmedvetandet att straffrätten inte tar hänsyn till att någon begått ett brott i syfte att få ett uthärdligt liv. Det är vanskligt att stödja sig på det allmänna rättsmedvetandet, men argumentet är likväl beaktansvärt. Ett annat argument är att gärningspersonen handlat utan samhällsskadligt uppsåt och att det intresse som överträds är statens intresse av narkotikareglering. Någon individ kommer därmed inte till skada. Att vägledas av sådana etiska principer och hänsyn vid tolkningen av nödrätten bör anses förenligt med ansvarsfrihetsgrundernas funktion att fungera som en ventil för de fall straffbuden inte är avsedda att tillämpas på (även om narkotikastrafflagen (1968:64) i och för sig är avsedd att gälla även vid medicinsk smärtlindring).

Intresset att medge nödrätt bör vägas mot de konsekvenser ett sådant medgivande innebär. Därvid kan påpekas att ett brott som begås i ett kroniskt smärttillstånd oftast anses oförsvarligt, varför konsekvensen i slutändan blir den samma som om nöd hade nekats från början. I det enskilda fallet gör erkännandet av nöden varken nytta eller skada ur ett straffrättsligt perspektiv. Erkännandet kan däremot ha betydelse för medborgarnas upplevelse av ett rättvist straffsystem (om allmänheten nu uppmärksammar domskälen). Straffrättens legitimitet kan stärkas av att rätten inte framstår som hård, kall och hänsynslös utan att den beaktar ömmande skäl och ändå upprätthåller ett rimligt krav på lagens efterlevnad.

Frågan huruvida kroniskt smärttillstånd utgör nöd har intressant nog prövats i engelsk och tysk rättspraxis med motsatta utgångar. *R v. Quayle and others* (2005) handlade om flera olika avgöranden som överklagats till appellationsdomstolen. Den gemensamma frågan var om kronisk smärta utgjorde sådan nöd att det var straffritt att odla och bruka cannabis. Appellationsdomstolen uttalade att begreppet nöd avser något *akut* och *oväntat*, vilket inte stämmer överens med ett *medvetet och långvarigt* lagöverträdande som att odla cannabis för smärtlindring. Nöd förelåg inte.

En annan slutsats nådde en tysk tingsrätt, Amtsgericht Grimma Az. 2 Ls 106 Js 18122/16 (2017) när en person odlat cannabis för att hjälpa sin vän som led av en plågsam och funktionshindrande sjukdom. Sjukdomen kunde varken diagnostiseras eller lindras av den statliga sjukvården. Enligt tingsrätten var bestämmelsen om *Rechtfertigender Notstand* i § 34 Strafgesetzbuch tillämplig. Det förelåg en nödsituation, dvs. en nära förestående fara för liv och lem [hälsa] (*gegenwärtig Gefahr für Leben oder Leib*), nödhandlingen var den enda som kunde avhjälpa faran och nödhandlingen företogs med det subjektiva syftet att avhjälpa nöden. För att en nödhandling ska vara ansvarsfri ska det vid en avvägning mellan de motstridiga intressena framstå som att det skyddade intresset var väsentligt viktigare än det intresse som offrades.¹⁶² Tingsrätten fann att cannabisodlingen var försvarlig eftersom sjukvårdssystemet svikit den tilltalade. Emellertid uttalades att tröskeln var hög för att bedöma narkotikabrott som försvarligt och att varje alternativt sätt att uppnå smärtlindring måste ha uttömts.

Det intressanta med rättsfallen är att de fångar in två motstående argument som också HD hade att beakta. Å ena sidan avser nöd något akut och oförutsebart, å andra sidan bör nöd medges därför att staten inte fullgör sin skyldighet att tillhandahålla effektiv smärtlindring. Frågan är om statens straffrättsliga makt går förlorad när staten inte upprätthåller skyddet för individens intresse, vilket ger individen rätt att under åberopande av nöd göra

---

¹⁶² Se ovan avsnitt 2.3.2 samt § 34 Strafgesetzbuch.

intrång i ett allmänt intresse för att avvärja sitt intresseintrång. HD synes ha besvarat frågan så att statens straffrättsliga makt bibehålls, men inskränks genom att straffet lindras.

HD fann nödbestämmelsen tillämplig, men uttalade att självmedicinering med cannabis nästan aldrig kan vara försvarligt. Detta kan framstå som ganska meningslöst. Genom att tillämpa nödbestämmelsen kunde dock HD ge vägledning för underrätterna att mildra påföljden eftersom 29 kap. 3 § 5 brottsbalken är tillämplig om nöd förelegat men inte är ansvarsfriande. HD:s skäl att tillämpa nödbestämmelsen kan därmed ha varit lagtekniskt och drivkraften kan ha varit att särbehandla ömmande fall där cannabis använts i smärtlindringssyfte från andra fall av narkotikabrott. Mot detta kan invändas att HD inte skulle använda nödbestämmelsen som ett medel för att uppnå ett påföljdlindrande syfte.

5.3.4.3 Slutsatser

Ovan har en diskussion förts om vilka olika argument som bör beaktas vid bedömningen av långvariga nödsituationer och cannabisbruk vid kroniskt smärttillstånd. Hur bör då Cannabisfallet tolkas?

I linje med rättspraxisen efter Cannabisfallet bör HD:s uttalande om nöd endast tillämpas på fall av plågsamma, kroniska hälsotillstånd. Eftersom nöd avsett akuta situationer i förarbeten och rättspraxis bör rättsfallet tolkas med restriktivitet. Det är inte hållbart att utifrån HD:s tunna uttalanden utvidga nödrätten till andra långvariga och permanenta intresseintrång. Däremot kan Cannabisfallet ge stöd åt att en uppluckring av nödrättens restriktivitet kan behövas för att anpassa nödbestämmelsen till rådande samhällsförhållanden och det allmänna rättsmedvetandet. En utvidgning av nödrätten och en anpassning till den moderna rättsuppfattningen kan ske genom en ändamålsenlig tolkning, vilket är ett legitimt sätt att utöka nödrätten om syftena och tolkningsmetoden uppfattas som välavvägda och välmotiverade.

En annan konsekvens av Cannabisfallet som inte diskuterats i detta avsnitt men i avsnitt 4.3.1, är att förekomsten av en i lagstiftningen gjord intresseavvägning flyttats från bedömningen av nöd till försvarlighetsbedömningen. Detta innebär att ett intresseintrång kan föreligga även om lagstiftaren beslutat att intrånget ska tålas.

Om en lojalitet ska upprätthållas gentemot HD:s prejudicerande roll bör slutsatsen vara så som nyss angetts. Nödrekvisitet har därmed utvidgats så att nödbestämmelsen är tillämplig även om statsmakterna redan gjort en intresseavvägning mellan de motstående intressena. Visst kan det argumenteras för att HD inte kan ändra tidigare rättspraxis utan att tydliggöra avsikten att göra det, men kanske bör klargörandet välkomnas och gällande rätt betraktas som tydliggjord i detta hänseende. Den tidigare rättspraxisen (NJA 1989 s. 621 och NJA 1979 s. 335) var otydlig och ett förtydligande var på sin plats, även om lösningen var oväntad och kanske ogenomtänkt.

6 Avslutande

ställningstaganden

6.1 Nödrättens ändamål

Framställningen ovan har varit intensiv och för att förstå redogörelsen har en uppmärksam och aktiv läsning krävts, vilket väl också är den charmiga utmaningen med juridiken. Det är nu dags att samla kraft för det avslutande kapitlet. I det följande görs avslutande och sammanfattande ställningstaganden till frågan om vilka syften som bör vara vägledande vid en ändamålsenlig tolkning av nödrätten.

I avsnitt 4.6 uttrycktes att det är principiellt viktigt huruvida en tredje man kan få ersättning för de skador en nödhandling orsakar på dennes egendom eller person, eftersom det påverkar synen på nödrätt. Detta förhållande synes ha förbisetts i diskussionen om nödrätten i förarbeten, rättspraxis och doktrin. För att kartlägga nödrättens syften måste det klargöras vilken eller vilka konsekvenser som syftena ska ge skäl för. Frågan är om det ska motiveras varför staten ska avsäga sitt straffanspråk eller varför ett straffrättsligt skyddat intresse ska förlora sitt skydd. Den senare frågan berör förhållandet mellan samhälle och individ på djupet, eftersom den handlar om huruvida staten eller individen äger den straffrättsligt skyddade rättigheten och intresset.

Claes Lernestedt har betonat att nödrätten väcker frågan om varför lagstiftaren kan bestämma att det i vissa fall är *rättfärdigat* att A får skada B:s egendom för att rädda sin egen.¹⁶³ Nödrätten är ofrånkomligen förbunden med frågan om varför en tredje person ska tåla ett intresseintrång, samtidigt är det lagstiftaren som från första början avgör vilka intressen som ska

---

¹⁶³ Lernestedt (2019), 'Tavlor på avvägar' under 1. Inledning.

skyddas. Tanken att lagstiftaren också avgör när skyddet upphör är därför inte främmande. En annan sak är att det särskilt måste motiveras om en tredje man inte bara ska förlora ett rättsligt skydd, utan också stå för kostnader som nödhandlingen orsakat. Rättsläget torde dock innebära att den vars intresse räddats också ska ersätta sådana förluster, se 4.6.

Utgångspunkten i den kommande analysen är att nödrättens syften ska motivera varför ett brott ska rättfärdigas utifrån *statens straffrättsliga intresse*. Frågan hade kommit i ett annat läge om individer hade ålagts en skyldighet att till förmån för den nödställda stå ekonomiska kostnader som orsakats av nödhandlingar.

”Nöden har ingen lag” uttalades det i förslaget till *Allmän Criminallag 1839*, där det var tydligt att *rädslan* och det *psykologiska tvånget* ansågs grunda nödrätt.¹⁶⁴ Detta stämmer inte överens med den nutida synen i rättspraxis där det uppställts en strikt skyldighet att överkomma sin rädsla.¹⁶⁵ Eftersom det finns subjektiv nödrätt under excessbestämmelsen (24 kap. 6 § brottsbalken) talar detta mot att starka känsloeffekter och mänskliga överlevnadsinstinkter bör påverka den objektiva nödrätten. Samtidigt är det utifrån situationens allvar som kravet på försvarligt handlande ställs, vilket är ett tecken på att nödrätten till viss del är beroende av hur rädd personen *objektivt* sett hade ”rätt” att vara. Nödrätt är emellertid utesluten vid allvarligare brott, oavsett nödsituationens allvar. Detta ger anledning att betvivla att känsloeffekten och rädslan är grunden för nödrätt. Därtill rimmar det illa med att nödrättens objektivitet – det spelar ju ingen roll om den nödhandlande var livrädd eller helt lugn.

Nödrättens syfte är således inte att anpassa straffrätten efter människors psykologiska svagheter. Borde detta vara ett syfte? Nej, den objektiva nödrätten bör grundas på något annat än den nödhandlandes rädsla, eftersom

---

¹⁶⁴ Se 3.2.

¹⁶⁵ Se 5.2.3.

det annars är en subjektiv ansvarsfrihetsgrund. Däremot bör straffrätten anpassas efter människors verkliga förmåga att rätta sig efter lagen och en normalt laglydig människa bör inte straffas om handlandet gjordes i en nödsituation. Därför förespråkas här att nödbestämmelsen och excessbestämmelsen bör användas på motsvarande sätt som *rechtfertigender Notstand* och *entschuldigender Notstand*.¹⁶⁶ Excessbestämmelsen har inte berörts i uppsatsen, men redan av den rättspraxis som redovisats tidigare framgår att bestämmelsen sällan tillämpas. Bestämmelsen bör tillämpas oftare om ett syfte med den subjektiva nödrätten anses vara att ta hänsyn till att människor i nödsituationer inte är lika rationella som i andra situationer, varför de straffrättsligt ska särbehandlas.

Ett ganska givet syfte med nödrätten är, i linje med vad som tidigare angetts, att fungera som en *säkerhetsventil* för att förhindra oskälig rättstillämpning och ovillkorlig lagstiftning. Detta måste också anses vara syftet med den objektiva nödrätten. Vissa nödhandlingar ska helt enkelt inte utgöra brott därför att det vore *orimligt*, men detta syfte är tämligen intetsägande. För att konkretisera syftet måste det närmare utredas när och varför det är *orimligt* att kräva strikt laglydnad.

I förarbeten och doktrin har det uttryckts att nödhandlingar är försvarliga om det räddade intresset är mer betydelsefullt än det offrade. Ett intresse får inte offras för att rädda ett likvärdigt, eller ett något mer värdefullare intresse eftersom det anses viktigt att lagen upprätthålls för att skydda invånarnas rättigheter.¹⁶⁷ Nödrätten tycks därmed inte ha till syfte att fungera som en ventil för det fall där gärningspersonen inte är klandervärd, däremot kan excessbestämmelsen ha det syftet. Som påpekats i avsnitt 3.4 kan nödrätten förklaras av att en nödhandling inte är samhällsskadlig. Detta förklarar dock endast varför nödrätten tillåts utan att syftet klargörs.

---

¹⁶⁶ Se 3.2. och 5.2.

¹⁶⁷ Se 3.2 och 4.4.2.

Intresseövertikten medför inte bara att handlingen inte är samhällsskadlig, den medför t.o.m. att den är *samhällsnyttig*. Därför bör *intresseövertikten* inte endast betraktas som ett villkor, utan som en förklaring till varför det anses orimligt att upprätthålla strafflagstiftningen under alla nödsituationer. Syftet som tillskrivs nödrätten bör förklara varför nödrätten är restriktiv och objektiv. Restriktiviteten och objektiviteten ger anledning att söka syftet ur ett samhällsperspektiv och inte individuellt perspektiv (t.ex. moralisk klandervärdhet). Sett till samhällsnyttan så som den uttrycks i intresseövertikten bör syftet med nödrätt vara att *lämpliga handlingar i akuta situationer* inte ska utgöra brott. Detta motiverar kravet på att nödsituationen är akut och varför allvarigare brott aldrig kan anses försvarliga. Således handlar det inte om att ursäkta individen, utan om att vissa nödhandlingar är önskvärda ur ett samhällsperspektiv.

Sammanfattningsvis anses syftet med nödbestämmelsen vara att undvika ett orimligt och oskäligt upprätthållande av laglydnaden. Upprätthållande av laglydnaden är oskäligt när det ur ett samhällsperspektiv är önskvärt och rimligt att den aktuella lagbestämmelsen överträds för att rädda det aktuella nödintresset. Nödrätten bör då tolkas utifrån en princip som kan liknas med Kants kategoriska imperativ.¹⁶⁸ Objektiv nödrätt föreligger då i de fall där nödhandlingen skulle kunna upphöjas till allmän lag. Teoretiskt kan det föreställas att brottskatalogen är skriven med undantag för nöd. Nödrätt ska medges i de fall där nödhandlingen i nödsituationen skulle kunna intas som ett undantag till straffbudet. Detta syfte stämmer väl överens med nödrättens restriktivitet och objektivitet. Endast i särpräglade fall skulle det finnas skäl att skriva in en nödsituation som undantag till ett straffbud och ett sådant undantag skulle också medföra att handlingen blev rättsenlig.

Inom den objektiva nödrätten synes det riktigt att bara tillåta sådana lösningar på akuta problem som skulle kunna upprepas om och om igen utan att detta skulle leda till samhällsskadliga konsekvenser. Ett brott som rättfärdigas

---

¹⁶⁸ Om Kants imperativ se t.ex. Byrd och Hruschka (2010) s. 282.

måste vara sådant att kränkningen är godtagbar därför att nyttan med gärningen är betydande. I princip bör det finnas ett hypotetiskt samförstånd om att vi alla i samhället skulle godta kränkningen för att rädda den nödstälde. Nödrätten bygger således på en solidaritetstanke, som inte ger den nödstälde mer långtgående nödrätt än vad den allmänna solidariteten medger. Den nödhandlande ska vara solidarisk och avstå från intresseintrånget, såvida inte solidaritetsförpliktelsen övergått till den andre, vars intresse då får stå tillbaka till förmån för nödintresset.

Slutligen ska det emellertid framföras att det torde finnas betydligt större utrymme att medge subjektiv nödrätt i form av nödexcess. Straffrätten bygger på principer om prevention, humanitet och proportionalitet. Det bör därför i större utsträckning beaktas att den nödhandlande inte varit mottaglig för straffets *preventiva verkan* och att den nödhandlande inte haft ett *brottsligt motiv*. De som handlat i nöd är ofta offer för omständigheter som ger anledning att omvärdera graden av moraliskt klander för brottet. Givetvis måste straffrätten vila på principen om fri vilja och handlingsansvarighet, samtidigt bör den också anpassas efter människans begränsade förmåga att tänka och agera rationellt i pressade situationer.

Om en person avsiktligen försatt sig i en pressad situation bör högre krav på eftertänksamhet ställas, men inte om personen hamnat i situationen av olyckshändelse eller ursäktlig vårdslöshet. Straffrätten bör utformas så att den inte ställer högre krav än vad som är rimligt att ställa på vanliga människor. När straffrätten ställer rättvisa, välavvägda krav på människors handlande, med respekt för att det i nödsituationer inte kan krävas en alltför långtgående respekt för straffbuden, torde straffrätten upplevas som legitim.

De flesta lär hålla med om att när det verkligen gäller att rädda ett viktigt intresse i en nödsituation tas inte hänsyn till vad som är lagligt och inte. Det finns bara ett fokus: att rädda det som hotas. En modern och samhällsförankrad lagstiftning bör anpassas efter detta och göra sådana handlingar lagliga eller straffria. Syftet med subjektiv nödrätt anses mot

bakgrund av detta vara att anpassa strafflagstiftningen efter de krav på laglydnad som skäligen kan ställas på personer som agerar i nöd. En skönsmässig skälighetsbedömning är ett ofrånkomligt inslag i nödrätten. Det kan invändas att det är oförutsebart och godtyckligt att domstolarna ska göra den avvägningen, men en bättre lösning är svår att finna.

Avslutningsvis besvaras frågeställningen enligt följande. En ändamålsenlig tolkning av nödrätten bör grundas på syftet att undvika ett orimligt och oskäligt upprätthållande av laglydnaden. Upprätthållande av laglydnaden är oskäligt när det ur ett samhällsperspektiv är önskvärt att den aktuella lagbestämmelsen överträds för att rädda det aktuella nödintresset. För att rättstillämpningen ska vara ändamålsenlig bör straff endast utdömas när gärningspersonen haft brottsligt motiv och varit mottaglig för straffets avskräckande verkan. Därför bör det jämte den restriktiva, objektiva nödrätten finnas ytterligare syften med nödrätten som bör tillgodoses inom den subjektiva nödrätten (nödexcess). Nödexcess bör tolkas utifrån syftet att anpassa lagen så att det i nödsituationer inte uppställs ett oskäligt högt krav på laglydnad eftersom det i sådana situationer finns högre värden att respektera än brottskatalogen.

6.2 Lagstiftningens utmaningar

Nu återstår att ägna några rader åt nödrättens framtid och utmaningar.¹⁶⁹ En av nödbestämmelses brister är att den utarbetats huvudsakligen på grundval av förarbeten från 1923 och 1953. Förarbetena saknar uttalanden om motiven för nödrätten och de tolkningsvägledande uttalandena är både föråldrade och otillräckliga. Det är otillfredsställande att en bestämmelse på straffrättens område är oklar, svårtolkad och oförutsebar och att lagmotiven är outtalade.

---

¹⁶⁹ Reflektionerna i avsnittet baseras på en fråga ställd av Christoffer Wong vid examinationsseminariumet.

En översyn av den nödrättsliga regleringen och dess motiv är därför nödvändig.

En förklaring till nödbestämmelsens oförutsebarhet och vaghet är att den ska täcka alla tänkbara nödsituationer och nödhandlingar. Genom att dela upp nödbestämmelsen i flera bestämmelser kan tillämpningsområdet och försvarlighetsbedömningen bättre klargöras. Exempelvis borde det finnas en nödbestämmelse för när fara hotar liv och hälsa, en för när fara hotar egendom och en för när fara hotar ett annat rättsligt intresse. På så vis kan rekvisiten för respektive nödsituationer konkretiseras, t.ex. att nödbestämmelsen för allmänna intressen endast är tillämplig om staten inte kan ingripa i tid. Därtill borde det finnas en särskild bestämmelse om tvång, eftersom en tvångssituation är betydligt allvarligare än andra nödsituationer och ligger nära gränsen till nödvärn.

Nödbestämmelsen eller nödbestämmelserna bör också innehålla sådana rekvisit som ger en extensivare nödrätt, t.ex. att en nödhandling vidtas mot den eller det som framkallar faran. Inte minst stärks detta av att rättspraxis inte synes ha beaktat detta förhållande.¹⁷⁰ Således kan det finnas ett värde i att införa olika nödbestämmelser eller rekvisit för olika farokällor, så som mänskligt handlande, naturhändelser och djurangrepp. Därtill bör lagstiftaren genom statlig utredning ta ställning till frågan om självförvållandets betydelse. Dessutom bör nödbestämmelserna innehålla en begränsning av vilka brott som alltid är oförsvarliga. Begränsningarna kan anpassas utifrån de olika nödbestämmelserna så att nöd vid egendom t.ex. föreskriver att brott med två års fängelse i straffskalan alltid är oförsvarliga och att nöd vid tvång föreskriver att brott med 6 års fängelse i straffskalan alltid är oförsvarliga.

Sammanfattningsvis finns det alltså flertalet problem med den nuvarande nödrättsregleringen och en översyn är därför väl behövlig. Svårigheterna med att förtydliga nödrättsregleringen kan underlättas om flera nödbestämmelser

---

¹⁷⁰ Se 4.4.1.

införs. Dessa bör kategoriseras efter intresset som hotas och möjligen varifrån faran hotar. Det bör införas en begränsning av vilka brott som kan vara försvarliga under nöd och den begränsningen bör grundas på hur allvarlig påföljd som kan utdömas för brottet.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Böcker

Agge, Ivar (1960), *Brottsbegreppets uppbyggnad: straffrihetsgrunderna / kompendium sammanställt under medverkan av Lars Larsson*. Stockholms Högskolas Juridiska Förenings Förlag, Stockholm.

Agge, Ivar (1967), *Straffrättens allmänna del, föreläsningar*, andra häftet, andra upplagan. P.A Norstedts & Söners förlag, Stockholm.

Andorsen, Kjell V. (1999), *Strafferettslig nødrett*. Universitetsforlaget AS, Oslo.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils (2013), *Kriminalrättens grunder*, andra upplagan. Iustus Förlag AB, Uppsala.

Bakircioglu, Onder (2011), *Self-Defence in International and Criminal Law: The Doctrine of Imminence*. Routledge (Taylor & Francis Group), Abingdon Oxfordshire, Storbritannien.

Beckman, Nils, Holmberg, Carl, Hult, Bengt och Strahl, Ivar (1973), *Brottsbalken jämte förklaringar, Band II Brotten mot allmänheten och staten m.m.*, tredje upplagan. P.A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm.

Blomkivist, Curt (1972), *Rätten till självförsvar: om tillåtet och otillåtet våld i nödsituationer*. Bokförlaget Forum AB, Stockholm.

Bohlander, Michael (2009), *Principles of German Criminal Law*. Hart publishing, Portland, Oregon USA.

Byrd, Sharon B. och Hruschka, Joachim (2010), *Kant's Doctrine of Right: A Commentary*. Cambridge University Press, Cambridge, Storbritannien.

Hagströmer, Johan (1901–1909), *Svensk straffrätt: föreläsningar*, första bandet. Almqvist och Wiksells boktryckeri, Uppsala.

Hellner, Jan och Radetzki, Marcus (2018), *Skadeståndsrätt*, tionde upplagan. Norstedts Juridik AB, Stockholm.

Horder, Jeremy (2016), *Ashworth's Principles of Criminal Law*, åttonde upplagan. Oxford University Press, Oxford, Storbritannien.

Husak, Douglas (2010), *The Philosophy of Criminal Law*. Oxford University Press, New York, USA.

Håstad, Torgny (1973), *Tjänster utan uppdrag: Ersättning och behörighet vid s.k. negotiorum gestio*. PA Norstedt och Söners förlag.

Jareborg, Nils och Zila, Josef (2017), *Straffrättens påföljdslära*, femte upplagan. Norstedts juridik AB, Stockholm.

Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman, Per Ole, Wennberg Suzanne (2019), *Brottsbalken: En kommentar. Del 2, (13–24 kap.) – brotten mot allmänheten och staten m.m*, nionde upplagan. Norstedts juridik AB, Stockholm.

Kant, Immanuel (i översättning av Yale University 2006), *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace and History*, med medverkan av Waldron, Jeremy, Doyle W. Michael, Allen W. Wood och Pauline Kleingeld (utg.). Yale University Press, USA.

Kleineman, Jan 'Rättsdogmatisk metod' i Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red. 2018) *Juridisk metodlära*, andra upplagan, s. 21–45. Studentlitteratur AB, Lund.

Lernestedt, Claes (2016), 'Är vi alla funktionärer? Om straffrättslig kosmologi och bland annat nödvärn, nöd och underlåtenhet att bistå nödställd' i Dahlstrand, Karl m.fl. (utg.), *Festskrift till Karsten Åström*, s. 331–352. Juristförlaget i Lund.

Norrie, Alan (2014), *Crime, Reason and History: A Critical Introduction to Criminal Law*, tredje upplagan. Cambridge University press, Cambridge Storbritannien.

Spaak, Torben 'Rättspositivism och juridisk metod' i Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red. 2018) *Juridisk metodlära*, andra upplagan, s. 47–78. Studentlitteratur AB, Lund.

Spain, Eimar (2011), *The Role of Emotions in Criminal Law Defences: Duress, Necessity and Lesser Evils*. Cambridge University Press, New York, USA.

Strahl, Ivar (1976), *Allmän straffrätt i vad angår brotten*. PA Norstedt & Söners Förlag, Stockholm.

Ågren, Jack, Leijonhufvud, Madeleine och Wennberg, Suzanne (2018), *Straffansvar*, tionde upplagan. Norstedts Juridik AB, Stockholm.

Artiklar

Borgeke, Martin, 'Egenmäktigt förfarande och nöd'. JT 2000/01, s. 409–416.

Martinsson, Dennis, 'På nödfrenten något nytt? Reflektioner i ljuset av NJA 2017 s. 872'. Juridisk publikation, nummer 2 2018, s. 311–328.

Elektroniska källor

Expertkommentarer Blendow Lexnova

Lernestedt, Claes (2019), Blendow Lexnova, straffrätt:

'Finns permanenta och förutsebara nödsituationer? Apropå NJA 2017 s. 872'.

> <https://ny.lexnova.se/expertkommentarer/permanent-helt-forutsebara-nodsituationer-apropa-nja-2017-s-872>>

'Tavlor på avvägar – en bedömning om nöd'.

><https://www.lexnova.se/expertkommentarer/tavlor-pa-avvagar-om-bedomningen-av-nod><

'Nödinvändning och samhällliga ställningstaganden'.

><https://www.lexnova.se/expertkommentarer/nodinvandning-och-samhalleliga-stallningstaganden><

Utländsk lagstiftning

Danske loven: straffeloven. Hämtad 2019-11-10.

< <https://danskelove.dk/straffeloven>>

Gesetze im Internet: StGB (Straffgesetzbuch). Hämtad 2019-11-09.

>gesetze-im-internet.de/stgb<

Finlex: strafflagen. Hämtad 2019-11-09.

>finlex.fi/sv/laki/smur/1889/18890039001>

Juridika: straffeloven 2005. Hämtad 2019-11-09.

><https://juridika.no/lov/2005-05-20-28/%C2%A717><

Övrigt

Svenskt biografiskt lexikon, Riksarkivet: Ivar Strahl. Hämtad 2019-10-02.

>www.sok.riksarkivet.se/Sbl/Mobil/Artikel/20315>

Svenskt biografiskt lexikon, Riksarkivet: Johan Vilhelm Hagströmer.

Hämtad 2019-10-21.

><https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=13521&forceOrdinarySite=true><

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

Förslag till Allmän Criminallag, andra upplagan 1839.

SOU 1923:9 Förslag till strafflagen allmänna delen samt förslag till lag angående villkorlig frigivning.

SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk.

SOU 1988:7 Frihet från ansvar.

Propositioner

Prop. 1962:10 Med förslag till brottsbalk.

Prop. 1993/94:130 Ändringar i brottsbalken m.m. (ansvarsfrihetsgrunder m.m.)

Nytt juridiskt arkiv II

NJA II 1962 s. 1–603 Brottsbalken.

Rättsfallsförteckning

Om en vedertagen beteckning finns för rättsfallet anges detta inom parentes.

Nytt juridiskt arkiv

NJA 1929 s. 542.

NJA 1932 s. 651.

NJA 1978 s. 360.

NJA 1979 s. 335 (De förfalskade passen).

NJA 1982 s. 621 (Det radioaktiva avfallet).

NJA 1988 s. 495.

NJA 1990 s. 210.

NJA 1993 s. 128.

NJA 1996 s. 443.

NJA 1998 s. 512.

NJA 2000 s. 302. (Svartedalen)

NJA 2004 s. 786 (Gräsöålet).

NJA 2009 s. 776 (Läraren och elevassistenten).

NJA 2012 s. 45 (Samurajfallet).

NJA 2017 s. 872 (Cannabisfallet).

NJA 2018 s. 767 I (Rånet i tobaksbutiken).

NJA 2018 s. 1051 (Fåtöljen).

Hovrättsavgöranden

Rättsfall från hovrätterna (RH)

RH 1993:163.

RH 1996:144.

RH 1999:96.

RH 2010:69.

RH 2014:29.

RH 2016:37.

Svensk Juristtidnings rättsfallsreferat

SvJT 1972 rf s. 18.¹⁷¹

SvJT 1972 rf s. 62.¹⁷²

SvJT 1975 rf s. 7 (Norrholmstorgsdramat).¹⁷³

Övriga

Göta hovrätt, B 1703-10, dom 2011-01-10.

Göta hovrätt, B 2097-10, dom 2010-10-25.

Hovrätten för Västra Sverige, B 5071-18, dom 2019-07-01.

Hovrätten över Skåne och Bleking, B 257-10, dom 2010-06-22.

Svea hovrätt, mål B 6476-19, dom 2019-07-12.

---

¹⁷¹ Rättsfallet finns beskrivet i SOU 1988:7 s. 83 och finns i SvJT 1972 års *tryckta* årsbok.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Rättsfallet finns beskrivet i Löfmarck, Madeleine, SvJT 1985 s. 341–389, 'Svensk rättspraxis: Straffrätt 1975–1983' samt återfinns i SvJT 1975 års *tryckta* årsbok.

Tingsrättsavgöranden

Västmanlands tingsrätt, mål B 5036-15, dom 2017-12-12.

Göteborgs tingsrätt, mål B 6-18, dom 2018-06-05.

Västmanlands tingsrätt, B 4975-18, dom 2018-12-20.

Jönköpings tingsrätt, mål B 3743-18, dom 2019-01-24.

Stockholms tingsrätt, mål B 16912-18, dom 2019-03-15.

Norrköpings tingsrätt, mål B 2501-18, dom 2019-01-23.

Utländska källor

Rättsfall

Storbritannien

R. v. Dudley and Stephens [884], 14 QBD 272, DC.

R v. Quayle and others [2005], 1 WLR 3642 Court of Appeal. Hämtad 2019-11-26.

<<http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Crim/2005/1415.html>>

Tyskland

Amtsgericht Grimma, Urteil (dom) 08.12.2017, Az. 2 Ls 106 Js 18122/16.

Hämtad i databasen Beck-online 2019-11-26.

Identifikationsbeteckning: beckrs 2017, 137632.